

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΗ. — 30 Σεπτεμβρίου 1924. — ΤΕΥΧΟΣ Β'—Γ'.

ΟΥΪΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ

Η ΕΛΛΑΣ

ΕΠΙ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ. ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑΙ

ΣΥΛΛΕΧΘΕΙΣΑΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

Ὁ γνωστός ἐκ πλείστων αὐτοῦ πολυτίμων ἔργων Οὐίλιαμ Μίλλερ ἐδημοσίευσεν εἰς διάφορα περιοδικὰ ἄρθρα καὶ μονογραφίας, πολλοῦ λόγου ἀξίας, ἀναφερομένας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῶν Ρωμαίων, τῶν Φραγκῶν καὶ τῶν Τούρκων. Τὰ δημοσιευόμενα ταῦτα ἄρθρα καὶ μονογραφίας ἀπέστειλε πρὸς τὸν Λάμπρου, ὅστις κατιδὼν τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα καθέλου, μάλιστα δὲ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἀπεφάσισεν ὅπως μεταφράσας ἐκδώσῃ ταύτας καθιστῶν οὕτως αὐτάς προσιτάς καὶ εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας παρ' ἡμῖν τὴν ἀγγλικὴν. Τὰ οὕτω ὑπὸ τοῦ Λάμπρου μεταφρασθέντα ἄρθρα καὶ μονογραφίαι τοῦ Οὐίλλιαμ Μίλλερ εἶνε τὰ ἀκόλουθα πενήκοντα καὶ ὀκτώ, συγκεντρωθέντα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν Ρ' ἢ Η' καταλοίπῳ αὐτοῦ:

- 1) Οἱ Ρωμαῖοι ἐν Ἑλλάδι.
- 2) Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν.
- 3) Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας.
- 4) Ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάκτησις τῆς Ἑλλάδος.
- 5) Ἡ φραγκικὴ κοινωνία ἐν Ἑλλάδι.
- 6) Σημειώσεις περὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν Φράγκων.
- 7) Οἱ δοῦκες τῶν

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ ΤΟΜ. ΙΗ'.

Ἀθηνῶν. 8) Αἱ Ἀθήναι ὑπὸ τοὺς Φράγκους. 9) Οἱ Καταλώνιοι ἐν Ἀθήναις. 10) Αἱ Ἀθήναι ὑπὸ τοὺς Φλωρέντινους. 11) Ἡ ἔλθωσις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων. 12) Παλιγγῶρα. 13) Τὸ λεγόμενον δουκάτον τῶν Δελφῶν. 14) Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Βοιωτίᾳ. 15) Ἡ φραγκικὴ ἐπιγραφή τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Καρδίτσας. 16) Ὅσιος Λουκάς. 17) Ἡ Μαρκωνία τῆς Βεδονίτσας. 18) Ἡ δέσποινα τῶν Θερμοπυλῶν. 19) Ἐκδρομὴ εἰς Εἰδοίαν. 20) Περιοδεία ἀνά τὴν Πελοπόννησον (α'—β'). 21) Οἱ Φράγκοι ἐν Πελοποννήσῳ. 22) Οἱ ἡγεμόνες τῆς Πελοποννήσου. 23) Ἀνδραβίδα, λησμονημένη γαλλικὴ πρωτεύουσα. 24) Τὸ Νομισματοκοπεῖον τῆς Πελοποννήσου. 25) Τὸ κάστρον τοῦ Γερακίου. 26) Μυστράς (ἡ μεσαιωνικὴ Σπάρτη). 27) Ναύπλιον. 28) Τὸ κάστρον Τρεμουλά. 29) Τὸ ὄνομα τοῦ Ναβαρρίνου. 30) Μονεμβασία. 31) Τὸ ἑλληνικὸν Γιβραλτάρ. 32) Ἡ δέσποινα Μαργαρίτα τοῦ Πασσαλά. 33) Ἡ Ἑλλάς εἰς τὸ Αἴγατον ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ Βενετοκρατίας. 34) Ἡ Κρήτη ὑπὸ τοὺς Βενετούς. 35) Τὸ δουκάτον τῆς Νάξου. 36) Ἐν τῷ δουκάτῳ τῆς Νάξου. 36) Τὸ ἀρχαιότατον γενεαλογικὸν στέμμα τῶν δουκῶν τῆς Νάξου. 38) Ὁ παράφρων δοῦξ τῆς Νάξου. 39) Δύο ἐπιστολαὶ Ἰωάννου Δ' δουκὸς τοῦ Αἴγαίου. 40) Αἱ τελευταῖαι βενετικαὶ νῆσοι ἐν τῷ Αἴγαίῳ. 41) Ἄνδρος ἡ νῆσος τῶν ἀρχόντων. 42) Τὸ Ἡφαίστειον τῆς Θήρας. 42α) Ἡ πανήγυρις τῆς Τήνου. 43) Γατελοῦζοι. 44) Οἱ Ζαχαρῖται τῆς Φωκαίας καὶ τῆς Χίου. 45) Ἡ Μάονα τῶν Ἰουστινιανῶν ἢ οἱ Γενουήνσιοι ἐν Χίῳ. 46) Αἱ Ἴόνιοι νῆσοι ἐπὶ Βενετῶν. 47) Ὁ Παράδεισος τῶν Φιιάκων. 48) Ἡ Ἰθάκη ὑπὸ τοὺς Φράγκους. 49) Τὸ ὄνομα τῆς Ἀγ. Μαύρας. 50) Βυλκανικοὶ ἐξόριστοι ἐν Ρώμῃ. 51) Ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τοὺς Τούρκους. 52) Ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τοὺς Τούρκους. 53) Ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τοὺς Τούρκους. 54) Ἄρτα ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου. 55) Ἡ πόλις τοῦ Ἀλη πασσά. 56) Περιοδεία ἐν Θεσσαλίᾳ. 57) Αἱ μετέωροι μοναί.

Τὰ ἀνωτέρω ἄρθρα καὶ μονογραφίας ἐσχέπτετο ὁ Λάμπρος νὰ ἐκδώσῃ εἰς δύο τόμους, ὧν ὁ πρῶτος θὰ περιελάμβανε τὰς τριάκοντα δύο πρώτας (1—32), ὁ δὲ δεῦτερος τὰς ὀπολοῖπους εἴκοσι καὶ ἕξ (33—57), νὰ κοσμήσῃ δ' ἀμφοτέρους διὰ διακοσίων εικόνων, ὧν σημεῖωμα εὐρέθη ἐν τοῖς καταλογοῖς. Τὸ

ἀρχικόν ὁμῶς τοῦτο σχέδιον τοῦ Λάμπρου ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀκριβείας τῆς ἐκδόσεως ὅσον δύναται νῦν νὰ πραγματοωθῇ, τούτου ὁ ἕνεκεν ἀπεραιώθη, ὅπως τὰ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου μεταφρασθέντα ἄρθρα καὶ μονογραφαίαι τοῦ Οὐίλλιαμ Μίλλερ ἐκδοθῶσι κατ' ὀλίγον ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομανήμονι, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν ἰδίοις φυλλακίοις, οὕτως ὥστε ἡ πρόσκτησις αὐτῶν νὰ καθίσταται προσίτη τοῖς πᾶσι.

Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι καὶ αὐτός ὁ Μίλλερ κατὰ τὸ 1921 ἐνόμισε καλὸν συναθροίσας τινὰς ἐκ τῶν ἀνωτέρω διατριβῶν αὐτοῦ, τῶν δημοσιευθεισῶν ἐν διαφόροις περιοδικοῖς, νὰ ἐπανεκδόσῃ αὐτάς ἐν ἐνὶ τόμῳ. Οὕτω ἐξεδόθη τῷ 1921 τὸ ἔργον αὐτοῦ «Essays on the Latin Orient» (Cambridge University Press) περιλαμβάνον ἐκ τῶν ἡμετέρων διατριβῶν τὰς ἀκολουθεῖς εἴκοσι καὶ πέντε ὡς ἑξῆς.

1 (σ. 1—27), 2 (σ. 29—55), 4 (σ. 57—70), 5 (σ. 70—85), 6 (σ. 155—160), 7 (σ. 110—131), 10 (σ. 135—155), 11 (σ. 160—161), 15 (σ. 132—134), 17 (σ. 245—261), 22 (σ. 85—107), 29 (σ. 107—109), 30 (σ. 231—245), 34 (σ. 177—198), 35 (σ. 161—175), 38 (σ. 175—177), 40 (σ. 265—268), 43 (σ. 313—353), 44 (σ. 283—298), 45 (σ. 298—313), 46 (σ. 199—231), 50 (σ. 497—515) καὶ 51, 52, 53 (σ. 355—401).

Ἐν τῇ ἐπανεκδόσει ταύτῃ ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐλάχισται προσθήκαι καὶ διορθώσεις. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ παραβληθῶσιν αἱ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου γινόμεναι μεταφράσεις τῶν ἄρθρων καὶ μονογραφῶν, τῶν ἀναδημοσιευθεισῶν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι τόμῳ τοῦ Μίλλερ, καὶ νὰ προστεθῶσιν αἱ εἰς αὐτάς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως γινόμεναι προσθήκαι καὶ μεταβολαί. Οὕτω εἰς τὰ ἄρθρα καὶ τὰς μονογραφίας, τὰς ἀναδημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ Μίλλερ, προσετέθησαν ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Λάμπρου αἱ ὑπὸ τοῦ Μίλλερ κατὰ τὴν ἀναδημοσίευσιν γινόμεναι προσθήκαι καὶ διορθώσεις. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἐν τῇ μεταφράσει ἐγένοντο ἐλάχισται παρατηρήσεις καὶ προσθήκαι. Καὶ αἱ παρατηρήσεις αὗται καὶ προσθήκαι διετηρήθησαν ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει τεθεῖσαι πρὸς διάκρισιν ἐν ἀγκύλαις.

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ¹

Ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 141 π. Χ. κατακτῆσεως ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἡ Ἑλλάς ἀπέβαλε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἐπὶ περίοδον σχεδὸν διακοσίων ἐτῶν. Ἐπὶ εἴκοσιν ἑκατονταετηρίδας ἡ χώρα δὲν εἶχεν ἰδίαν ἵπαρξιν ὡς ἔθνος, ἀλλ' ἠκολούθει τὰς τύχας ξένων δυναστῶν. Προσηρτημένη τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν Ῥώμην, ἔπειτα δ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατειεμήθη μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1204 πτώσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἰς διαφόρους Λατίνους εὐπατριδας καὶ ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Τούρκους τὸν δέκατον πέμπτον καὶ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα. Ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου, ἐξαιρουμένης τῆς βραχείας ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατοχῆς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς μακρᾶς ξένης ἀρχῆς ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις, διέμεινεν ὡς ὀλοκληρωτικὸν μέρος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἰδρύσεως τοῦ νέου ἑλληνικοῦ βασιλείου. Ἐλαχίστη δὲ προσοχὴ ἐδόθη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν ξένων κυριαρχιῶν, περὶ ἧς πλεῖστον ὕλικόν συνελέχθη ἀπ' οὗ χρόνου ὁ Φίνλεϋ ἔγραψε τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον. Ἄλλ' οὐχ' ἦττον καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς σκοτεινοτάταις ἡμέραις τῆς δουλείας αἱ τύχαι τῆς χώρας ἐνδιαφέρουσιν ἀδιαπτῶτως τοὺς θαυμαστάς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Οἱ νικηφόροι Ῥωμαῖοι προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς ἠττημένους Ἕλληνας μετ' ἐπιεικείας, καὶ ἡ νίκη αὐτῶν ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ πᾶσι θεοῦ ὡς ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς ἐμπολέμου ἐκείνης καταστάσεως, ἧς ἐξήντηλα ταχέως τοὺς ὑπὸ τῶν εἰσπρακτόρων συλλεγομένους πόρους. Οἱ κατακτηταί, ἀρκοῦμενοι εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἀνησυχητικῶν σημείων ἐφ' ὅσον ἦσαν κατ' οὐσίαν κύριοι τῆς ἐξουσίας, περιορίσθησαν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς ἀχαϊκῆς συμμαχίας, εἰς τὴν ἔνεκεν ἐμπορικῶν ἴσως λόγων καταστροφὴν τῆς μεγάλης ἀγορᾶς τῆς Ἑλλάδος, τῆς Κορίνθου, καὶ εἰς τὴν καθυπόταξιν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων εἰς τὸν ἀνθύπατον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας ὅστις ἐξῆσεν εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐπ' αὐτῶν ἐποπτεῖαν Ἄλλ' εἰς τὰς πόλεις ἐπετράπη νὰ διατηρήσωσι τὰς προτέρας ἐπιχωρίους ἐλευθερίας. Ἡ Κέρκυρα,

1. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ Westminster Review τοῦ Αὐγούστου 1903 σ. 186 κ. ἔ.

ἡ πρώτη τῶν εἰς τὴν Ρώμην ὑποταχθεισῶν ἑλληνίδων πόλεων¹, διέμεινε πάντοτε αὐτόνομος, καὶ αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη ἔχαιρον ἴδια προνόμια ὡς «σύμμαχοι τῆς Ρώμης», ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἰσρὸς χαρακτήρ τῶν Ἀελαφῶν ἐξασφαλίζεν εἰς αὐτοὺς οὐσιαστικὴν αὐτιονομίαν. Ὅλίγα ἔτη μετὰ τὴν κατάκτησιν ἐπετράπη ἡ ἀναβίωσις τῶν ἀρχαίων συμμιχῶν, τοῦλάχιστον κατ' ὄνομα, καὶ ὁ ἔγγειος φόρος, ὃν ᾗθειλον τὰ πληρόθωσιν αἱ πλείσται τῶν πόλεων εἰς τὴν Ῥώμην, ἐφαίνετο ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν προσδοκίαν τῶν ἐπιχωρίων, ὅτι τὰ φορολογικὰ αὐτῶν βίβη ἔμελλον νὰ ἐλαττωθῶσιν ἐπὶ τῆς ξένης κυριαρχίας. Ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος², ὅστις μετ' ἐπιτυχίας συνηγόρησεν ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ᾠραν τῆς ἱστορίας αὐτῶν, ἀντιπαρέθεσε τὴν ἀγνότητα τῆς οικονομικῆς διακίσεως τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὴν διαφθορὰν τῶν Ἑλληνικῶν πολιτευτῶν καὶ ἐμνημόνευσε λογίου διαδεδομένου ἐν Ἑλλάδι βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν κατάκτησιν, καθ' ὃ οἱ Ἕλληνες ὠμολόγησαν, ὅτι «Εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν». Ἐν ᾧ δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ ἀντίληψις τοῦ πλήθους, καὶ ἡ μεγάλη τάξις τῶν γαιοκτημόνων ἦτο εὐχαριστημένη ἔνεκα τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς θέσεως ὑπὸ τῶν νέων κυριάρχων, καὶ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, εἰς οὓς ἀνετέθη ἡ δύσκολος ἐντολὴ τῆς διοργανώσεως τῆς κατακτηθείσης χώρας, ἐπιλαμβανόμενοι τοῦ ἔργου αὐτῶν ἐπωφελήθησαν συνετῶς τὰς ἀφιλοκερδεῖς ὑπηρεσίας τοῦ Πολυβίου, ὅστις ἠξιοῦτο τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν τε Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Μόμμιος, ὁ καταστρέψας τὴν Κόρινθον, ἀπήγαγε μὲν πολλὰ ὠραῖα ἀγάλματα χάριν διακοσμῆσεως τοῦ θριάμβου αὐτοῦ, ἀλλ' ἀφῆκεν ὀπισθεν αὐτοῦ τὴν ἀνάμνησιν πραδότητος μὲν πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, εὐσταθείας δὲ πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρότυπον τῶν ἰδιοτήτων τούτων, ὅπερ ὁ Βιργίλιος μετὰ ἕνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα προσέβαλεν εἰς μίμησιν τῶν συμπολιτῶν.

Ἡ ρωμαϊκὴ εἰρήνη (pax Romana), ἣν οἱ Ῥωμαῖοι κατακτηταὶ ἐφάνησαν προθύμως παρασχόντες εἰς τοὺς φιλυπόπτους Ἕλληνας, διεκόπη τυχαίως τὰς πρώτας δεκαετίας τῆς νέας ἀρχῆς. Ἡ ἱερὰ νῆσος Δῆλος, ἣτις τότε ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Ἀθηναίους

1. [Ἰθρομένον Συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς Κερκύρας σ. 45.]

2. XL 5.

καὶ εἶχεν ἀποβῆ ἡ μέγιστη ἀγορὰ ἐμπορευμάτων καὶ δουλεμπορίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν κατ' ἃς εἶχε καταστραφῆ ἡ Κόρινθος, καὶ τὰργυρεία τοῦ Λαυρείου, ἅτινα ἐν ἀρχαίοις χρόνοις εἶχον παρίσχει τὰ νεῦρα τοῦ γαυτικοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν ὑπῆρξαν ἡ κοινίστρα ἀποστατικῶν δευλῶν ἀναλόγων πρὸς τὰς περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον μετὰ μανίας ἐκτραγείας ἐν Σικελίᾳ, δημοκρατικῆ δ' ἐξέγερσις ἐν Ἀσίᾳ, κειμένη ἐν μακρὰν τῶν Πατρῶν, προεκάλεσε τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατάπνιξιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ εἰῶν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθραδάτου τοῦ Εὐπάτορος ῥῆξιν συνεπήγαγε πολὺ μᾶλλον σοβαρὰ ἐκκόλουθα ἐν Ἑλλάδι. Καὶ οἱ μὲν φιλοπόλεμοι Κρητες, οἵτινες δὲν εἶχον ὑποκύψει ἀκόμη εἰς τὸν ρωμαϊκὸν ζυγόν, ἀπέστειλαν τοὺς φοβεροὺς αὐτῶν τοξότας, ὅπως ὑπηρετήσωσιν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ρωμαίων, τοὺς δὲ Ἀθηναίους μετέστησεν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ρωμαίους εὐπειθείας ἢ σαγήνης τῆς ρητορείας τοῦ συμπολίτου αὐτῶν Ἀθηνίωνος ἢ Ἀριστίωνος, ἀνδρὸς ἀμφιβόλου γεννήσεως, ὅστις ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος φιλοσόφου εἶχεν ἀποκομίσει τοσαῦτα κέρδη, ὥστε ἠδύνατο νῦν νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὸ ἔργον πατριώτου. Ἐκλεχθεὶς στρατηγὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐγκατέστησε τρομοκρατίαν καὶ προέγραψε τοὺς τε ἀνήκοντας εἰς τὴν ρωμαϊκὴν φυτρίαν καὶ τοὺς ἰδίους ἐν τοῦ φιλοσοφικοῦ ἀντιπάλους. Καὶ ἡ μὲν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Δύλου, ἣν ἀνέθηκεν εἰς τὸν βιβλιοφίλον Ἀπελλικῶντα, ὅστις εἶχεν ἀγοράσει τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπέτυχεν ἄλλ' ὁμοία ἀπόπειρα γενομένη ὑπὸ στρατιᾶς ἐκ Πόντου ἀπέβη ἐπιτυχῆς, καὶ ἡ προτέρη εὐημερία τῆς νήσου καταστράφη ὑπὸ τῶν δρώσεων αὐτῆς. Ὅτε δ' οἱ στρατοὶ τοῦ Μιθραδάτου ἔφθασαν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἐπῆλθε μεγάλη ἐξέγερσις ἐναντίον τῶν ρωμαίων, καὶ τὸ δεύτερον ἤδη ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Χαιρωνείας συνεκροτήθη μάχη, ἣτις ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ δὲν ἔκρινε τὸν ἀγῶνα. Ἀλλὰ μεγάλη μεταβολὴ ἐπῆλθε τότε εἰς τὰς τύχας τοῦ πολέμου. Ὁ Σύλλας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνίκησε τὸν Ἀθηναῖον φιλόσοφον καὶ τοὺς συστρατῆγους αὐτοῦ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ μάχῃ, ἐφόβησε τοὺς πλείστους τῶν Ἑλλήνων διὰ μόνου τοῦ τρόμου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, καὶ ἐπολιορκῆσε τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ, τυχόν ἀντιστάσεως κρατερᾶς. Τὰ ἄλλα τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Λυκείου παρέσχον εἰς αὐτὸν τὴν ἀναγκαίαν χάριν πολιορκητικῶν μηχανῶν ξυλείαν καὶ οἱ θησαυροὶ τῶν ὀνομαστοτάτων ἱερῶν, τῶν Δελφῶν, τῆς

Ὀλυμπίας καὶ τῆς Ἐπιδαύρου τ' ἀναγκαῖα χρημάτων πρὸς πληρωμὴν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ τὰ λείψανα τῶν περιωνύμων μακρῶν τειχῶν, δι' ὧν ἤνοῦντο αἱ Ἀθηναὶ μετὰ τοῦ Πειραιῶς, μετεβλήθησαν εἰς ὀχυρώματα τῶν πολιτοκρητῶν. Ὁ λοφίσκος, ἐφ' ὃδ σήμερον κεῖται τὸ ἐκκλησιόδριον τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐγγὺς τοῦ Κεραμεικοῦ, ὑποτίθεται, ὅτι ἀπετέλεσε μέρος τῆς τάφρου τοῦ Σύλλα καὶ τὰ αὐτόθι εὐρεθέντα ὄσα λέγονται ὑπάρξαντα τὰ τῶν θυμάτων αὐτοῦ. Ἀπόπειρα διασώσεως τῶν πολιτοκρουμένων ἀπέτυχε, καὶ, ἐπειδὴ τὰ ἐπιτήδεια αὐτῶν ἀπέβησαν σπάνια, οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον τὸ θάρρος καὶ ἐζήτησαν νὰ τύχωσιν εὐνοϊκῶν ὄρων παρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν γνησίῳ δὲ ἀθηναϊκῷ πνεύματι ἐδείθησαν ν' ἀξιωθῶσιν εὐλαβείας, ἐπειδὴ οἱ πρόγονοι αὐτῶν εἶχον ἀγωνισθῆ ἔν Μαραθῶνι. Ἄλλ' ὁ πρακτικὸς Ῥωμαῖος ἀπήντησε εἰς αὐτούς, ὅτι δὲν ἦλθε νὰ διδαχθῆ ἱστορίαν, ἀλλὰ νὰ τιμωρήσῃ ἀπυστάτας, καὶ ἐπέμεινε εἰς παράδοσιν ἄνευ ὄρων. Οὕτω τῷ 86 π. Χ. αἱ Ἀθηναὶ ἐκυριεύθησαν ἐξ ἐφόδου, καὶ πολλοὶ τῶν κατοίκων ἐσφάγησαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀδιαφορίαν αὐτοῦ περὶ τῶν ἐνδόξων ἀθλῶν τοῦ Μαραθῶνος ὁ κατακτητὴς συνήνεσε νὰ φεισθῆ τῶν οἰκοδομῶν τῆς πόλεως χάριν τῆς ἀρχαίας αὐτῆς φήμης. Ἄλλ' ἡ Ἀκρόπολις εἰς ἣν εἶχε καταφύγει ὁ Ἀριστίων, ἀντειχεν ἀκόμη, καὶ τὸ Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους, ὕπερ ἔκειτο κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν αὐτῆς ἄκρον, πυρραναλώθη ὑπὸ πύρκαϊας ἐν τῷ χρόνῳ τῆς πολιορκίας. Τέλος λειψυδρία ἠνάγκασε τὴν φρουρὰν νὰ παραδοθῆ, καὶ ἡ ἐκκένωσις τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μιθραδάτου κατέστησε τὸν Σύλλαν κύριον καὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἐπινείου. Πρὸς δὲ τὸν Πειραιᾶ ἐπέδειξεν ὁ Σύλλας τὴν αὐτὴν ὀμότητα ἣν καὶ ὁ Μόμμιος πρὸς τὴν Κόρινθον. Καὶ δὴ ἐν ᾧ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν οὐδὲν ἀπήγαγεν ἐξαιρέσει ὀλίγων κίωνων τοῦ Ὀλυμπείου, μεγάλου ποσοῦ χρημάτων, ἅπανα εὗρεν ἐν τῷ θησαυρῷ τοῦ Παρθενῶνος καὶ ὠραίου χειρογράφου τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου, τὸν Πειραιᾶ κατέσκαψεν ἐκ θεμελίων καὶ ἐτιμώρησεν αὐτὸν οὕτως, ὥστε δὲν ἠδυνήθη ἰανορθωθῆ μέχρι τῶν ἡμερῶν Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Εἶτα δὲ ᾤδευσεν εἰς τὴν Χαιρώνειαν, ὅπου δευτέρᾳ μάχῃ ἀπέληξεν εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῆς ποντικῆς στρατιᾶς, καὶ οἱ Θηβῆοι ἀπέτισαν δίκην τῆς ἀποστασίας αὐτῶν διὰ τῆς ἀπωλείας τοῦ ἡμίσεος ἑδάφους

1. Πλουτάρχου, Σύλλας 13.

αὐτῶν, ὅπερ ὁ νικητὴς καθιέρωσεν εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Ὀλυμπίαν ὡς ἀντάλλαγμα τῶν θηουρῶν οὓς ἔλαβεν ἐξ αὐτῶν. Καὶ ἔληξε μὲν δι' ἄλλης μάχης ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας, καθ' ἣν ἠττήθησαν οἱ Μιθραδαίται, ὁ πόλεμος ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλ' ὁ ἀγῶν ἀφῆκεν ἐπὶ μακρὸν τὰ ἔχνη αὐτοῦ ἐν τῇ χώρῃ. Αἱ Ἀθηναῖαι διετήρησαν ἀκόμη τὰ προνόμια αὐτῶν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Καππαδοκίας Ἀρισβαρζάνης Β', ὁ φιλοπάτωρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀνέκτισαν τὸ Ἰδαίον τοῦ Περικλέους, ἄλλα πολλοὶ τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως εἶχον φανευθῆ κατατὰ τὴν πολιορκίαν, καὶ οἱ ἀντίπαλοι στραταῖαι εἶχον προξενήσει παμμεγίστας βλάβας ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίῃ, ταῖς χώραις ἐκείναις, αἵτινες ὑπῆρξαν τὸ κύριον θέατρον τοῦ πολέμου. Τινὲς μικραὶ πόλεις οὐδέποτε ἠνωρθώθησαν, καὶ αἱ Θῆβαι περιέπεσον εἰς τοιαύτην ἀσημότητα, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνακύψωσιν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους.

Οἱ πειραταὶ ἐσυνέχισαν τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς τὸ ἀρξάμενον διὰ τοῦ πρώτου μιθραδαϊκοῦ πολέμου. Ὁ γεωγραφικὸς σχηματισμὸς τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου εἶχεν ἀνέκαθεν ὑπάρξει εὐνοϊκὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν ταύτην πληγὴν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἡ συνομολόγησις εἰρήνης μεταξὺ τῆς Ρώμης καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου ἀπέλυσε κατὰ τῆς κοινωνίας πλῆθος τυχοδιωκτῶν, ὧν ἡ ἐνυσχόλησις εἶχε παύσει μετὰ τοῦ πολέμου. Οἱ κάτοικοι τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Κρήτης διεκρίθησιν εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ προσοδοφόρου ἐκείνου ἐπαγγέλματος καὶ πολλαὶ αἱ ὑπ' αὐτῶν δηώσεις τῶν Ἑλληνικῶν ἀκτῶν καὶ νήσων. Ἀρχηγὸς τις πειρατῶν κατέστρεψε τὰ ἱερὰ τῆς Δήλου καὶ ἀπήγαγεν εἰς δουλείαν τοὺς σύμπαντας κατοίκους, δύο δὲ ἄλλοι ἐνίκησαν τὸν Ρωμαῖον ναύαρχον ἐν τῷ Κρητικῷ πελάγει. Ἡ ἀτυχία δὲ αὕτη ἠγαγεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς ὠραίας ταύτης νήσου ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου ἀνθυπάτου Κοίντου Μετέλλου, ὅστις ἐπὶ τῇ δυσχερεῖ αὐτῆς ἐκτελέσει ἐπωνομάσθη Κρητικὸς. Οἱ νησιῶται ἠγωνίσθησαν μετὰ τοῦ ἀπεγνωσμένου ἐκείνου θάρρους, ὅπερ ἀπέδειξαν καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους. Ἡττηθέντες ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρῃ, ἀπεσύρθησαν ὀπισθεν τῶν τειχῶν τῆς Κυδωνίας καὶ τῆς Κνωσσοῦ, καί, ὅτε αἱ πόλεις αὐταὶ ἔπεσον, ἤρχισεν ἄτακτος πόλεμος ἐπὶ τῶν ὄρεων, ἕως τέλος ἡ Κρήτη

1. Δύο ἀθηναϊκαὶ ἐπιγραφαὶ (Böckh Corpus Inscriptionum graecarum Τόμ. Α' σ. 409) ποιοῦνται μνησίαν τῆς ἀνακτίσεως ταύτης.

παρεδόθη καὶ τὸ τελευταῖον ἔγνος Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἠφανίσθη ἐπὶ τὴν μορφήν Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Πομπήιος εἶχε σαρώσει τοὺς πειρατὰς ἀπὸ τῶν θαλασσῶν, καὶ ἐγκατέστησεν ἀποικίαν τοιοῦτων θαλασσιῶν ληστῶν ἐν Δύμη, τῇ πόλει ἐκείνῃ τῆς Ἀχαΐας, ἐν ἣ εἶχε συμβῆ ἡ προμνημονευθεῖου στάσις¹. Οὐδέποτε πρότερον καὶ οὐδέποτε κατόπιν ἡ πειροτεία κατεστῆλη ἐν τῇ Ανατολῇ μετὰ τοιαύτης ἐντελείας καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπῆλυσεν τοῖς ἀχίστον ἐπὶ τῶν χρόνων εὐαρέστου ἀσφαλείας ἀπὸ δηλώσεων.

Ἄλλ' ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς ἐλευθέρως Ῥωμαϊκῆς πολιτείας πολλάκις ἐβάρυνε τὰ μέγιστα τοὺς δυστυχεῖς ἐπαρχιώτας. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἀφαιρέσωμεν, ὡς δεῖ, τὰς ἐπαγγελματικὰς ὑπερβολὰς τοῦ Κικέρωνος ἐν ταῖς κατηγορίαις ἐναντίον ἐκβριστῶν διοικητῶν, ὑπολείπονται γανερῶτατα μαρτύρια τῶν πιέσεων αὐτῶν. Ὁ γνωστός Οὐέρρης, ἡ πληγὴ ἐκείνη τῆς Σικελίας, καίτοι ἁπλῶς διῆλθεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἐλαφραγωγῆσε τὴν Σικυῶνα καὶ ἐδήρωσε τὸν θησαυρὸν τοῦ Παρθενῶνος, κακοὶ δὲ διοικηταὶ τῆς Μακεδονίας, ὅποῖος ὁ Γάιος Ἀντώνιος καὶ ὁ Πίσων, ἔτυχον καλλιτέρων εὐκαιρῶν ὅπως ἀργυρολογίσωσι πρὸς ζημίαν τῶν Ἑλλήνων. Ὡς παρεπονεῖτο ἀργότερον ὁ Ἰουβενάλιος, καὶ ὅταν τοιοῦτοι λυμεῶνες ὑπεβάλλοντο εἰς δίκην μετὰ τὴν οἴκαδε ἐπιστροφὴν, ἡ ἐπαρχία ἦν εἶχον τέως διοικήσει οὐδὲν ὠφελεῖτο ἐκ τῆς τιμωρίας αὐτῶν², καὶ ὁ Γάιος Ἀντώνιος, καίπερ ἐξόριστος ὢν ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἐφέρετο πρὸς ταύτην τὴν νῆσον ὡς εἰ ἦτο ἰδία αὐτοῦ κτήσις. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δανεισταὶ εἶχον ἀρχίσει ἐπωφελοῦμενοι τὰς οἰκονομικὰς στενοχωρίας τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀνὴρ δὲ φιλέλλην οἷος ὁ φίλος καὶ ἀνταποκριτὴς τοῦ Κικέρωνος, ὁ Ἀτιλός, ὅστις ὠνομάζετο οὕτως ἐκ τῆς μακρᾶς διαμονῆς ἐν Ἀθήναις καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς πᾶν τὸ Ἀτικόν, ἐδάνειζε χρήματα εἰς τοὺς Σικυωνίους, ἐπὶ ὄροις, οἷνες ὑπῆρξαν οὕτω βαρεῖς, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ πωλήσωσι τὰς ζωγραφίας αὐτῶν, ὅπως ἀποτίσωσι τὸ χρέος. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, στερηθέντες τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν πόρων ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Σύλλα πολιορκίας, κατέφυγον εἰς τὴν ἀπεμπόλησιν τοῦ ποθητοῦ δικαιοῦματος Ἀθηναίου πολίτου καθ'

1. Πλουτάρχου Πομπήιος 28.

2. Ἰουβενάλιου 1. 49 :

Exul ab octava Marius disbit et fruitur iratis, at tu victrix provincia ploras.]

ἂ τινα τῶν νεωτέρων κρατῶν πολλοῖσι προσωνυμίας, καὶ διέτρι-
 ροῦντο μόνον ἐκ τῆς φήμης τῶν φιλοσοφικῶν αὐτῶν σχολῶν. Κα-
 τήτησε συρμὸς τῶν νεαρῶν Ῥωμαίων τὴν γὰ ἐπιχειρῶσι τὰ σπουδά-
 σωσιν ἐν τῇ πόλει. Οὕτως ὁ Κικέρων διέτριψεν ἐν Ἀθήναις ἑξ-
 ἡμῶν, καὶ ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν καὶ πάλιν μεταβαίνων πρὸς διοί-
 κησιν τῆς Κιλικίας καὶ ἐπιστροφῶν ἐξ αὐτῆς, καὶ ὁ Ὅρατιος λέγει,
 ὅτι ἐπειράθη γ' ἀναζητήσει τὴν ἀλήθειαν ἐν μέσσοις τῶν ἀλσῶν τοῦ
 Ἀκαδήμου¹. Ἄλλοι δὲ μετέβαινον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποδημοῦντες
 χάριν θεραπείας, καὶ ὁ ἑλλέβορος τῆς Ἀντικέρου, ὡς τὴν θέσιν
 ἐπέχουσι σήμερον τὰ Ἄσπρα Σπίτια, παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλ-
 πον, καὶ τὰ μέχρι καὶ τῆς σήμερον πολυφοιτήτα λουτροῦ τῆς ἐν
 Εὐβοίᾳ Αἰδηφοῦ ἦσαν θεραπευτικὰ μέσα περιζήτητα παρὰ τῇ ἀνω-
 τέρᾳ κοινωνίᾳ τῆς Ῥώμης. Πρὸς τούτοις δὲ ψιμύθιον Ἑλληνικῶν
 γραμμάτων ἐθεωρεῖτο ὡς ἀναγκαῖον μέρος τῆς παιδείσεως Ῥω-
 μαίου εὐπατρίδου. Ὁ Κικέρων ἀδιαλείπτως ποιεῖται χρῆσιν ἑλ-
 ληνικῶν φράσεων ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ, καὶ Λατῖνοι ποιηταὶ
 ἐδανείζοντο πολλὰ τῶν πτερῶν αὐτῶν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστο-
 ρίας.

Οἱ δύο Ῥωμαῖκοὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ὧν θέατρον ὑπῆρξεν ἡ
 Ἑλλάς μεταξὺ τοῦ 49 καὶ τοῦ 31 π. Χ., ὑπῆρξαν μεγάλη ἀτυχία
 διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἥς οἱ κάτοικοι μετέσχον αὐτῶν ὡς εἰ προέκαιτο
 περὶ ἰδίου ἀγῶνος. Ὁ μεταξὺ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Πομπηίου
 πόλεμος ἐκρίθη ἐν Φερσάλῳ τῆς Θεσσαλίας, καὶ πολλοὶ τῶν Ἑλ-
 λήνων εἶχον συνταχθῆ μετὰ τοῦ ἠττηθέντος, ἀναμιμνησκόμενοι
 ἀκόμη τῶν ἄθλων αὐτοῦ ἐναντίον τῶν πειρατῶν καὶ τῶν γενναίων
 δωρεῶν ὑπὲρ τῆς ἀνακαινίσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἄλλ' ὁ Καίσαρ
 ἐπέδειξε τὴν συνήθη αὐτοῦ μεγαθυμίαν πρὸς τοὺς παραπλαιηθέν-
 τας Ἑλληνας, ἐξαιρουμένων τῶν Μεγαρέων, ὧν ἐτιμώρησε τὴν
 ἀνένδοτον ἀντίστασιν πρὸς τὰ ὄπλα αὐτοῦ. Οἱ πλείστοι τῶν ἐπι-
 ζησάντων εἰς τὴν πολιορκίαν ἐξηνδραποδίσθησαν, καὶ εἰς τῶν ἐπὶ
 τοῦ Καίσαρος ἀρχόντων, ἐπιστέλλων εἰς τὸν Κικέρωνα μετὰ βραχὴν
 χρόνον, ἔλεγεν, ὅτι πλέων διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, εἶδε τὰς
 ἄλλοτε ἀνθούσας πόλεις, τὰ Μέγαρα, τὸν Πειραῖα καὶ τὴν Κοριν-
 θον ἠρειπωμένας².

1. Ὅρατιου Ἐπιστολαὶ II, 2,45.

2. Κικέρωνος Epistolae ad Diversos IV. 5. 4.

Καὶ ὑπῆρξε μὲν ὁ Καῖσαρ ὁ ἐν ἔτει 44 π. Χ. ἀνεγείρας ἐκ τῆς τέφρας τὴν τελευταίαν τῶν πόλεων τούτων, τὴν Κόρινθον. Ἄλλ' ἢ ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσα νέα Κόρινθος ὑπῆρξεν ἀποικία Ῥωμαϊκὴ μᾶλλον ἢ πόλις ἑλληνικὴ, ἥς οἱ κάτοικοι ἦσαν κυρίως ἀπελεύθεροι, τὸ δὲ ὄνομα αὐτῆς συνεδουάζετο πρὸς κερδαλέον ἐμπόριον ἀρχαιοτήτων, λαμβανομένων ἐκ τῆς δηώσεως τῶν ἀρχαίων τάφων. Ἄν δ' ἤθελε ζῆσει μακρότερον ὁ Καῖσαρ, ἐσκόπει νὰ διορύξῃ τὸν ἰσθμόν, ἐπιχειρῶν μέγα ἔργον ἐπιφυλαχθέν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Γεωργίου Α'. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος ὁ φονεὺς αὐτοῦ Βρούτος εὐχεν ἐνθουσιώδους δεξιώσεως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἀνήγειραν εἰς αὐτὸν καὶ τὸν Κάσιον ἀνδριάντας πρὸς τοῖς τῶν ἀρχαίων τυραννοκτόνων, τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος. Ἄλλ' ὁ πόλεμος μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν τριάρχων ἐκρίθη εἰς τοὺς Φιλίππους τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας, πλησίον τῆς σημερινῆς Καβάλλας καὶ ἔσχε μικρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τῆς χώρας ταύτης, καίτοι Ἕλληες συνεπολέμησαν ἐν ἑκατέρῳ τῶν στρατοπέδων. Μετὰ δὲ τὴν ἦτταν τοῦ Βρούτου ὁ Ἀντώνιος διέτριψε μακρὸν χρόνον ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐκολάκευσε τοὺς εὐαισθητοὺς ἰθαγενεῖς φέρων τὴν ἐνδυμασίαν αὐτῶν, διασκεδάζων αὐτοὺς διὰ τῶν γελοιασμῶν αὐτοῦ καὶ ὀργίων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, δωρούμενος εἰς αὐτοὺς τὴν Λίγυναν καὶ ἄλλας νήσους καὶ σκανδαλίζων αὐτοὺς διὰ τῆς παρουσίας τῆς Κλεοπάτρας, εἰς ἣν προσεδόκα νὰ ἴδῃ αὐτοὺς ἀπονέμοντας τὰς ὑψίστας τῶν τιμῶν. Ὅτε δ' ἐξερράγη ὁ πόλεμος μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ἢ Ἑλλὰς ἔγεινε διὰ δευτέραν φοράν τὸ θέατρον τῆς ἀδελφοκτονου πάλης τῶν κυρίων αὐτῆς. Οὐδέποτε πρότερον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς κατακτίσεως ἢ ἀτυχῆς χώρα εἶχε πάθει ὅποια τότε δεινά. Οἱ κάτοικοι ἀπήγοντο ἐκ τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, ὅπως ὑπηρετήσωσιν ἐκὶ τῶν πλοίων τοῦ Ἀντωνίου, ἢ Πελοπόννησος διηρέθη εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα συμφώνως πρὸς τὰς συμπαθείας τῶν ἐπιχωρίων, καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ναυμαχίᾳ τοῦ Ἀκτίου ἢ φεύγουσα ναυαρχίς τῆς Κλεοπάτρας κατεδιώχθη ὑπὸ τριήρους λακωνικῆς. Ὁ γεωγράφος Στράβων, ὅστις ἐπεδήμησε εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ δύο ἔτη, παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς στυγνὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῆς χώρας. Ἡ Βοιωτία ἦτο ἄρθρη ἠρημωμένη, ἢ Λαίρισα ἦτο ἡ μόνη ἀξία μείας πόλις τῆς Θεσσαλίας· πολλαὶ τῶν ὀνομαστοτάτων πόλεων τῆς Πελο-

ποννήσου ἦσαν χέρσι ἔρημοι ἢ Μεγάλη πόλις ἦτο μεγάλη ἔρημία, ἢ Λακωνική εἶχε μόλις τρεῖς κώμας, ἢ Λύμη, ἢ οἱ κάτοικοι εἶχον ἐπιδοθῆ καὶ πάλιν εἰς τὴν ἔρημίαν, εἶχε περιπέσει εἰς πειρακμὴν. Αἱ Ἴόνιοι νῆσοι καὶ ἡ Τεγέα ἀπετέλουν εὐχαρίστους ἑξαιρέσεις τοῦ γενικοῦ κανόνος, ἀλλὰ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ταλαιπώρου καταστάσεως τοῦ Αἰγαίου ἢ μικρὰ νήσου Γέαρως ἠδυνίται νὰ πληρόνη τὸν ἐλάχιστον ἐνιαυτὸν φάρων ἑκατὸν δραχμῶν. Ἡ ἐρήμωσις τῆς Ἑλλάδος ἐνεποίησεν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τοιαύτην αἴσθησιν, ὥστε ἴδρυσεν δυὺ ἀποικίας χάριν τῶν πολυμάχων αὐτοῦ ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, τὴν μὲν τῷ 30 π. Χ. ἐν ἡ θέσει εἶχε στηθῆ τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ κατὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀκτίου, ἦτις πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐπιφανοῦς ἐκεῖνης νίκης ἐκλήθη Νικόπολις, τὴν δὲ ἄλλην ἐν Πάτραις, αἵτινες ἔκειντο ἐπ' καιρότερον χάριν τοῦ ἰταλικοῦ ἐμπορίου. Ἐν ἀμφοτέραις ταύταις ταῖς πόλεσιν ὁ πληθυσμὸς τῶν ρωμαίων ἀποικῶν ἠϋξήθη ὑπὸ τῆς βιαίας μεταναστεύσεως τῶν Ἑλλήνων τῶν κατοικούντων τὰς γείτονας πόλεις καὶ κώμας. Καὶ συνεπέφερε μὲν ἡ ἐνέργεια αἴτη τὸ κακὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐρημώσεως τῶν περιχώρων, ἀλλὰ καὶ προεκάλεσε τὴν ἄμεσον εὐημερίαν τῶν τε Πατρῶν καὶ τῆς Νικοπόλεως. Καὶ τῶν μὲν Πατρῶν τὰ ἐργαστάσια παρεῖχον ἐνασχόλησιν εἰς πολυπληθεῖς γυναῖκας, ἡ δὲ παρὰ τὴν Νικόπολιν τέλεισι τῶν Ἀκτίων προσεῖλκυε θεατὰς ἐξ ἄλλων πόλεων. Ὁ Αὔγουστος, ὃς ἔκαλεῖτο ἔκτοτε ὁ Ὀκταβιανός, ἐπήνεγκεν ἀξίαν λόγου μεταβολὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος, χωρίσας αὐτὴν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, μεθ' ἧς ἦτο μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου συνηνωμένη, καὶ καταστήσας αὐτὴν τῷ 27 π. Χ. χωριστὴν συγκλητικὴν ἐπαρχίαν, τὴν τῆς Ἀχαΐας, συμπέπτουσαν κατ' οὐσίαν πρὸς τὴν ἔκτισιν τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου (πρὸ τῶν νικῶν τοῦ 1912 καὶ 1913). Ταύτης πρωτεύουσα ἀνεδείχθη ἡ ὑπὸ τοῦ Κούσαρος ἀρτίως ἰδρυθεῖσα ἀποικία Κόρινθος. Ἀλλὰ διὰ τοῦ περιορισμοῦ ἐκείνου τῶν συνόρων τῆς ἐπαρχίας δὲν ἐβλάφθησαν αἱ ἐλευθερίαι τῶν διαφόρων πόλεων, καίτοι ἐπιταχῶν ὁ Αὔγουστος μετέβαλε τὰς διοικητικὰς αὐτῶν σχέσεις. Οὕτω μετερρῦθμισε μὲν τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, ὅπως συμπεριλάβῃ εἰς αὐτὸ καὶ τὴν Νικόπολιν, ἀπληλευθέρωσε δὲ ἀπὸ τῆς Σπάρτης τοὺς περὶ τὸ Ταίναρον οἰκοῦντας, κληθέντας ἐλευθερολάκωνας, ἰδρύσας οὕτω τὴν αὐτονομίαν ἐκείνην, ἧς πολλακίς ἀπῆλαυσεν ἡ τραχεῖα

ἐρείνη χώρα¹. Ἄλλ' οἱ τε Ἀθηναῖοι καὶ ἡ Σπάρτη ἐξηκολούθησαν παραμένουσαι σύμμαχοι τῆς Ρώμης. Ὁ Αὐγούστος ἀνέδειξε Σπαρτιάτην ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ ἐτίμησεν αὐτοὺς διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρουσίας ἐν τοῖς συσσιτίοις. Καὶ ἀπηγόρευσε μὲν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἀπεμπόλησιν τοῦ δικαιώματος Ἀθηναίου πολίτου, ἀλλ' ἐπέτρεψεν εἰς ἑαυτὸν τὴν μύησιν τῶν Ἐλευσιῶν μυστηρίων, καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Ἀγρίππας ἐκόσμησε τὴν πόλιν διὰ νέου θεάτρου. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς πίστεως αὐτῶν καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ναὸν εἰς τὸν Αὐγούστον καὶ τὴν θεὰν Ρώμην, οὐ σώζεται μέχρι τῆς σήμερον μέγα λείψανον, καὶ ἴδρυσαν ἀνδριάντα τοῦ Ἀγρίππα, οὐ τὸ βάθρον ἴστανται ἔτι ἐπὶ θέσεως ἐπικινδύνου κατὰ τὴν πρὸς τὰ Προπίλαια ἄνοδον. Χάριν δὲ περαιτέρας τιμῆς πρὸς τὸν δεσπότην τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους κατεσκευάσθη ὑδραγωγεῖον ἀπὸ τῆς πηγῆς τῆς Κλεψύδρας μέχρι τοῦ Πύργου τῶν ἀνέμων, ὃν εἶχε κτίσει ὁ ἐκ Κύρρου τῆς Συρίας Ἀνδρόνικος ἐν προγενεστέρῳ περιόδῳ τῆς ρωμαϊκῆς. Ἡ δὲ παρακειμένη πύλη τῆς Ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς ἀνηγέρθη διὰ χρημάτων δοθέντων ὑπὸ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου, φίλοι τινὲς ἡγεμόνες ἐμελέτησαν τὴν συντέλειαν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, καὶ ἐπιγραφὴ τις, ἔτι σωζομένη, ἀπομνημόνευει τὴν πρὸς τὴν ἐστίαν τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως γενναιοδωρίαν αἰλοῦ δυνάστου, τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων Ἡρώδου.

Ἡ χώρα ἀπῆλαυσεν ἔκτοτε μακρᾶς περιόδου εἰρήνης καὶ ἤρχισεν ἀνορθομένη ἐκ τῶν ἐπακολούθων τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ἄλλο δὲ ἀγαθὸν ὑπῆρξεν ἢ μετάθεσις τῆς Ἀχαΐας ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῆς συγκλήτου εἰς τὴν τοῦ αὐτοκράτορος βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Τιβερίου, ὅσης, οἰαδῆποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ ἰδιωτικαὶ αὐτοῦ κακίαι, ἀνεδειχθῆ τὰ μάλιστα εὐλαβῆς ἐν τῇ διοικήσει τῶν ἐπαρχιωτῶν. Καὶ δὴ κατέστειλε μὲν αὐστηρῶς τὰς ἀποκείρας τῶν ἐκβιαστῶν, διετήρει δὲ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένους ἄρχοντας μακρὸν χρόνον ἐν τῇ ἀρχῇ καί, ὅτε ποτὲ τὸ Αἴγιον ὑπέστη βλάβας ἐκ σεισμοῦ, ἀπῆλλαξε τοὺς Αἰγίεις ἀπὸ τῆς πληρωμῆς φόρων ἐπὶ τριετίαν. Ὁ περιορισμὸς τοῦ δικαιώματος τοῦ

1. Ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Παπαρηγόπουλος (Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκδ. δ' τόμ. Β' σ. 140) ἀποδέχονται τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῶν εἶνε ἀρχικότερα τῶν κατ' Αὐγούστον χρόνων.

ἀσύλου ἐν διαφόροις ἱεροῖς, οὐ ἐγένετο μεγάλη κατ'ἀρχήν. οἷον ἐν τῷ κατὰ τὴν νῆσον Τήνον ναῶ τοῦ Ἡσσειδῶνος καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Λακωνικῆς κατέδειξαν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων, καὶ ἡ λατρεία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου ἢ τότε ἀναπτύχθεισα ἐν Ἑλλάδι ὑφείλεται ἰσῶς εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην αἶμα καὶ τὴν φυσικὴν δουλοπρέπειαν λαοῦ ὑποτεταγμένου. Ἡ ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ ἀνεμιῶ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, τοῦ Γερμανικοῦ, κατηνυχαρίστησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐσκανδάλισε τοὺς ἐπισήμους ρωμαϊκοὺς κύκλους ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπισκέπτου ὀλιγωρίας τῆς ἐθιμοτυπίας καὶ ἐξεφράσθη ἤδη κατὰ τὴν πρόωμον ἐκείνην περίοδον ἡ γνώμη, ὅτι οἱ πολυφράδμονες ἐκεῖνοι ἄστοί, οἵτινες εὐηρεστοῦντο μεγαλαυχοῦντες περὶ τῆς παρελθούσης αὐτῶν ἱστορίας δὲν ἦσαν πράγματι οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον «τὰ καθάρματα τῶν ἐθνῶν». Οὔτω δὲ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς φιλοφροσύνης τοῦ Γερμανικοῦ ἐμποιηθεῖσα αἰσθησις, ὥστε μετὰ ἑκατὸν ἔτη ἀπατεῶν τις, ὅστις ἰσχυρίζετο, ὅτι ἦτο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δροῦσος εὖρε προθύμους ἀκολούθους ἐν Ἑλλάδι, ἢ διέτρεξεν ἀπὸ τῶν Κυκλάδων μέχρι τῆς Νικοπόλεως. Ἐγείναι δὲ καὶ συνήθεια νὰ ἐξορίζωνται ἐπιφανεῖς Ρωμαῖοι, προκαλέσαντες τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ αὐτοκράτορος, εἰς τινα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, οἷον τὴν Ἀμοργόν, τὴν Κύθον, τὴν Σέριφον καὶ τὴν Γύαρον. Μάλιστα δ' αἱ δύο τελευταῖαι νῆσοι ἐθεωροῦντο μετὰ περισσῆς φρίκης, καὶ ὁ Ἰουβενάλιος εἶχεν ἐκλέξει αὐτὰς ὡς πρότυπα τῆς χειρίστης τιμωρίας, εἰς ἣν ἠδύνατο νὰ καταδικασθῇ τις τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ¹.

Ὁ Καλυόλας, ὅστις προσηνέχθη πρὸς τοὺς Ἕλληνας μετ' ὀλιγωτέρας ἢ ὁ Τιβέριος ἐπεικείας, ἀπήγαγεν τὸ περιλάλητον ἄγαλμα τοῦ Ἔρωτος ἐκ τῶν Θεσπιῶν, οὐδ' ὑπῆρξεν ἐπαρκὲς ἀντάλλαγμα τῆς ἀρπαγῆς ταύτης τὸ ἀσυντέλεστον μείναν σχέδιον αὐτοῦ περὶ διορύξεως τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ὁ δὲ Κλαύδιος ἀπέδωκε τὸ κλαπὲν ἄγαλμα, καὶ τῷ 44 μ. Χ. μετέθηκε καὶ πάλιν τὴν Ἀχαΐαν εἰς τὰς συγκλητικὰς ἐπαρχίας, τοιαύτη δ' ἔμεινεν ἡ Ἀχαΐα, ἐξαιρουμένου μικροῦ διαλείμματος, καθ' ὅλον τὸν ὑπόλοι-

1. Ἰουβενάλιου I, 74, X, 170, Τακίτου Annales II, 53—55, 85, III, 88, 63, 69, IV, 13 30, 43, V, 10.

ποι χρόνον τῆς Ῥωμαιοκρατίας. Ἐν τούτοις δὲ εἴτε ὑπὸ τὴν συγκλητικὴν εἴτε ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴν διοίκησιν τασσόμενοι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀποκτήσει Ῥωμαϊκῶς συνηθείας, οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ εἶχον προσλάβει ἐνίοτε ὀνόματα Ῥωμαϊκά. Καὶ ἀρχαιότροποι μὲν Ῥωμαῖοι παρεπονοῦντο, ὅτι ἡ Ῥώμη εἶχεν ἀποβῆ πόλις Ἑλληνική, ἐν ἣ ἐπιτιθεῖσιν Ἕλληνες ἀπελεύθεροι εἰσηκούοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ λιμοκτονοῦντες Ἰσραϊκῶν ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἐξασκήσωσιν οἰονδήποτε ἐπάγγελμα, οἱ δ' ἐν Ἑλλάδι συντηρητικοὶ ἔθρηνον τὴν εἰσαγωγὴν εἰδικῶν Ῥωμαϊκῶν γυμνασμάτων οἷοι οἱ ἀγῶνες τῶν μονομάχων, οὓς ὑπομιμνήσκουσι τὰ λείψανα τοῦ ἐν Κορίνθῳ Ῥωμαϊκοῦ ἀμφιθεάτρου. Κατακτηταὶ καὶ ἠττημένοι εἶχον ἐπιδράσει ἐπ' ἀλλήλους, καὶ οἱ μὲν Ῥωμαῖοι εἶχον ἀποβῆ λογιώτεροι, οἱ δ' Ἕλληνες ὑλικώτεροι.

Κατ' ἐκείνην τὴν περίοδον, περὶ τὸ 54 μ. Χ. ἐπῆλθε γεγονός μεταβαλὸν καιριώτατα τὸ μέλλον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἢ ὀλίγω πρότερον ἐφθασεν εἰς Ἀθήνας ὁ ἅγιος Παῦλος, καὶ παρορμηθεὶς ὑπὸ τῆς εἰδωλολατρείας τῆς πόλεως, ἐξεφώνησε τὴν περιώνυμον αὐτοῦ ὁμιλίαν ἐπὶ τοῦ Ἀρείου πάγου. Ἡ ἀκαλλώπιστος διήγησις τῶν Ἠραξέων τῶν Ἀποστόλων δὲν ἀποκρῦπτει τὴν ἀποτυχίαν τῆς τοῦ μεγάλου διδασκάλου πρώτης ἀποπείρας πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν συζητητικῶν Ἑλλήνων, εἰς οὓς τὸ νέον δόγμα ἐφαίνετο *μωρία*. Ἀλλὰ «Διουσίσις ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ γυνὴ καλουμένη Δάμαρις καὶ ἄλλοι σὺν αὐτοῖς» ἐπίστευσαν, συγκροτήσαντες οὕτω τὰς μικρὰς ἀρχὰς τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης, ἧτις ἠυξήθη ἐν μεταγενεστέρῳ χρόνῳ. Ἀπὸ δὲ τῶν Ἀθηνῶν ὁ Ἀπόστολος μετέβη εἰς τὴν Κόρινθον, ὅπου ἔμεινεν ἐν ἔτος καὶ ἑξ μῆνας. Ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀχαΐας καὶ ἀγορὰ τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἐξαιρετικὸν πεδῖον διὰ τὸ ἀποστολικὸν αὐτοῦ ἔργον. Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκείνη ἀποικία, ἧτις δὲν ὑφίστατο καὶν σχεδὸν πρὸ ἐνὸς αἰῶνος, εἶχεν ἀποβῆ ἐστία ἐμπορίου καὶ τῆς συνηθῶς συνοδευούσης αὐτὸ τροφῆς. Ἡ ὑπέροχος θέσις τῆς πόλεως, δεσποζούσης δύο θαλασσῶν, εἶχεν ἐλκύσει πληθυσμὸν διεθνή, ἐν ᾧ συμπεριλαμβάνοντο πολλοὶ Ἰουδαῖοι καὶ αἱ κακίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐφαίνοντο συναντώμεναι παρὰ τὸν Ἰσθμὸν, ἄλλο Πόρτ—Σαῖδ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἐκ τῶν λεγομένων ἐν ταῖς δύο ἐπιστολαῖς, ὡς ἀπηύθυνεν ἀργότερον ὁ Ἀπόστολος πρὸς τοὺς Κορινθίους, δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἑδρας τῆς ἐν Ἑλλάδι Ῥωμαϊκῆς ἀρ-

χῆς. Αἱ μνηταὶ τῶν θηριομαχιῶν, τῶν Ἰουδαίων, τῆς μακρᾶς κόμης τῶν Κορινθίων φιλαρέσκων, τῶν εὐκόλων ἠθῶν τῶν γυναικῶν τῆς Κορίνθου, πάντα ταῦτα δεικνύουσιν ὅποιος ἦτο ὁ καθημερινὸς βίος τῆς ἀνθηροτάτης τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος περὶ τὰ μέσα τοῦ πρώτου αἰῶνος. Ἄλλ' οὐκ ἤττον ἐν Κορίνθῳ πολλοὶ ἐπείσθησαν ὑπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ εὐγλωττοῦ σκηνογράφου καὶ ἰδρύθη χριστιανικὴ κοινότης ἐν τῷ ἐπιπέτῳ τῶν Κεγγρεῶν παρὰ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον¹. Κατ' ἀρχάς αἱ προσήλωτοι ἦσαν ταπεινοῦ γένους, οἷον οἱ «τῆς οἰκίας Στεφανίου, τῆς ἀπαρχῆς τῆς Ἀχαΐας», ἀλλὰ «ὁ Γάϊος, ὁ Τέρτιος, ὁ Κουάρτος καὶ ὁ Ἐραστος ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως» ἦσαν ἄνδρες καλλιτέρας κοινωνικῆς θέσεως.¹ Οἷα δὲ ἦτο ἡ σημασία, ἣν ἀπέδιδόν οἱ ῥωμαῖοι εἰς τὴν ἐλληνικὴν αὐτῶν ἐπαρχίαν ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἦτο ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας ἀνὴρ οἷος ὁ Γαλλίων, ἀδελφὸς τοῦ φιλοσόφου Σεγέβα καὶ θεῖος τοῦ ποιητοῦ Λουκανοῦ, ἀνὴρ, ὃν ὁ ἄλλος μέγας σύγχρονος ποιητής, ὁ Στάτιος εἶχε χαρακτηρίσει ὡς αὐτὴν τὴν γλυκύτητα.

Καὶ δὲν εἶχε μὲν ὁ ἅγιος Παῦλος τὴν βαθεῖαν ἀρχαιομάθειαν τοῦ πεπαιδευμένου οἴκου τοῦ ἀνθυπάτου, ἀλλ' αἱ δύο πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολαί, ἃς ἔγραψε κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην διαμονὴν ἐν Κορίνθῳ περιῆψαν ἀθάνατον λογοτεχνικὸν ἐνδιαφέρον εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκείνην τῆς ρωμαιοκρατουμένης Ἑλλάδος. Ὁ Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος ἦλθον εἰς συνάντησιν τοῦ Παύλου ἐν Κορίνθῳ, καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ τὸ ἔργον τῆς στηρίξεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν Κορινθίων προήγαγεν ὁ Ἀλεξανδρινὸς λόγιος Ἀπολλῶς. Ἀλλὰ τὰ σπέρματα τῶν θεολογικῶν ἐκείνων πατριῶν, αἵτινες προωρίζοντο ἀργότερον νὰ διαιρέσωσι τοὺς Ἕλληνας Χριστιανούς, εἶχον ἤδη βλαστήσει ἐν τῷ προσφυεῖ ἐδάφει τῆς Ἀχαΐας. Ἡ Χριστιανικὴ κοινότης τῆς Κορίνθου μετὰ τῆς ὀλεθρίας τάσεως τοῦ πατριασμοῦ, ἣτις εἶχε πάντοτε χαρακτηρίσει τὴν ἐλληνικὴν φυλὴν, διεσπάρθη μετ' οὐ πολὺ εἰς σχίσματα αἵνα ἠκολούθουν τὸ μὲν τὸν Παῦλον, τὸ δὲ τὸν Ἀπολλῶ, ἄλλο τὰς ὑποτιθεμένας ἐντολάς τοῦ ἀγίου Πέτρου, ἄλλο τὴν ἀπλήν πίσιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γυναῖκες δ' ἔτι, καὶ δὴ ἀπροκαλύπτως, ὡς αἱ Λαίδες τῆς Κορίνθου,

1. Παῦλου, Ἐπιστολὴ πρὸς Ῥωμαίους, XVI, 1.

2. Αὐτόθι XVI, 22, 23.

εἶχον ἀναλάβει νὰ λαλῶσιν ἐν χριστιανικαῖς συντελεύσεσι, φιλοποσία δὲ καὶ αἱ ἄλλαι σαρκικαὶ ἡδοναὶ τῆς τρυφηλοῦς ἐκείνης πόλεως εἶχον ἀποδειχθῆ ὅτι ἦσαν ὑπεράγαν μεγάλοι πειρασμοὶ διὰ τοὺς νέους προσηλύτους. Ἡ κατάστασις δ' ἐκείνη τῶν πραγμάτων προεκάλεσε τὰς δύο πρὸς τοὺς Κορινθίους ἐπιστολάς καὶ τὴν δευτέραν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀποστόλου εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἣ διέτριψε τρεῖς μῆνας, γράψας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνη καὶ δύο ἐπιστολάς ἐξ Ἑλλάδος, τὴν πρὸς Ῥωμαίους καὶ τὴν πρὸς Ἰσλάτας. Χάριν δὲ τῆς μείζονος ἀσφαλείας, ἣν παρείχεν ἡ κατὰ γῆν ὁδοπορία, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς βορείου Ἑλλάδος, συνοδευόμενος πλὴν ἄλλων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Λουκᾶ, οὗ ἡ κατὰ παράδοσιν σχέσηις μετὰ τῆς Ἑλλάδος δηλοῦται ἐν τῇ κηρίῃ εἰκόνι τῆς Θεοτόκου, ἣτις λέγεται *ἰστορηθεῖσα* ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἦν εἶδον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου¹ καὶ ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ τάφῳ πολὺ μεταγενεσιτέρων χρόνων, τῷ σωζομένῳ ἐν Θήβαις καὶ λατρευομένῳ ὡς τάφῳ αὐτοῦ. Ἐξαιρουμένης δὲ τῆς ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διατριβῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς Καλοὺς Λιμένας ἐν τοῖς νοτίοις παραλίοις τῆς Κρήτης, οὐδὲν λέγει ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων περὶ ἄλλης ἐπισκέψεως καὶ πάλιν ἑλληνικῆς χώρας ὑπὸ τοῦ ἁγίου Παύλου. Ἄλλ' ἀφήκεν ὁμως ἐν Κρήτῃ τὸν Τίτον ὅπως «καταστήσῃ κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους» καὶ ἀπεφάσισε νὰ διέλθῃ τὸν χειμῶνα ἐν Νικοπόλει². Ἀλλὰ διωσάθη παράδοσις μὴ ὑποστηριζομένη ὑπὸ ἀξιόπιστου μαρτυρίας, περὶ ἀπελευθερώσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐν Ῥώμῃ δεσμεύσεως καὶ ὑπετέθη, ὅτι ἐπωφελήθη μέρος τοῦ χρόνου τοῦ ὑπολειφθέντος πρὸ τοῦ θανάτου πρὸς νέαν ἐπίσκεψιν τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Κρήτης. Οἱ δὲ συγγενεῖς αὐτοῦ Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος, ἐπίσκοποι Ταρσοῦ καὶ Ἰκονίου, ἐκήρυξαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν Κερκύρα, ὅπου ἐμαρτύρησεν ὁ ἕτερος αὐτῶν καὶ ὅπου μία τῶν ἀρχαιοτάτων ἐκκλησιῶν τῆς νήσου διασώζει μέχρι τοῦ νῦν τὰ ὀνόματα αὐτῶν³. Ἡ δ' εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποδημία τοῦ ἐθνικοῦ φιλοσόφου Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, ὅστις ἐπειράθη νὰ παλινορθώσῃ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον καὶ ἀναστείλῃ τὰς ἐκρωμαϊστικὰς τάσεις τῶν χρόνων ἐκείνων

1. *Ide Travels and Politics in the Near East* σ. 245.

2. *Παύλον Ἐπιστολὴ πρὸς Τίτον* I, 5. III, 12.

3. *Παύλον Ἐπιστολὴ πρὸς Ῥωμαίους* XVI, 21.— *Mustoxidi Della Cose Corciresi* σ. 403, 404, XI.

ἐπεχειρήθη ὀλίγα μόνον ἔτη μετὰ τὴν πρώτην ἐν Ἑλλάδι ἐμφάνισιν τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἔθνῶν.

Εἶτα δὲ κατῆλθεν εἰς τὴν περιλάλητον χώραν ἄλλος ἐπισκέπτης ὅλως διάφορος τὸ εἶδος. Ὁ Νέρων εἶχεν ἤδη ἐπιδείξει τὴν κλίσιν αὐτοῦ πρὸς τὰς καλὰς τέχνας διὰ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποστολῆς ἀνδρὸς ἐντεταλμένου νὰ περισυλλέξῃ ἀγάλματα χάριν διακοσμῆσεως τοῦ Χρυσοῦ οἴκου (domus aurea) αὐτοῦ καὶ τῆς Ρώμης. Οἱ Δελφοί, ἢ Ὀλυμπία καὶ αἱ Ἀθῆναι, ὅπου κατὰ τὴν ἔκφρασιν συγχρόνου σατυρικοῦ ἦτο εὐκολώτερον νὰ συναντήσῃ τις θεὸν μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον, παρέσχον ἀφθονον λείαν, καὶ ἐκ τῶν Θεσπιῶν ἀπήχθη, εἰς αἰ ταύτην τὴν φοράν, τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἔρωτος. Ἄλλ' ὁ Νέρων δὲν περιωρίσθη εἰς τὰ γλυπτὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπόθησε νὰ ἐπιδείξῃ τὰς ποικίλας αὐτοῦ δεξιότητας ἐνώπιον Ἑλλήνων θεατῶν καὶ ἀκροατῶν, τῶν μόνων, καθ' ἃ ἔλεγεν, ἀξίων ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀθλῶν αὐτοῦ. Διὸ τῷ 66 μ. Χ. διεκραιώθη εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου Κασσώπην καὶ κατήρξατο τῆς θεατρικῆς αὐτοῦ περιουσίας, ἤσας αὐτόθι πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διός. Τοιοῦτος δὲ ἦτο ὁ ζῆλος τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ ἐπιδιώξει στεφάνων, ὥστε εἶχε διατάξει νὰ τελεσθῶσιν ἅπαντες οἱ ἀγῶνες τὸ αὐτὸ ἔτος, ἵνα ἔχῃ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ στεφανωθῇ ἐν ἅπασι κατὰ τὴν αὐτὴν περιουσίαν. Ὅπως δ' ἐπιδείξῃ τὴν μουσικὴν αὐτοῦ δεξιότητα, διέταξε τὴν προσθήκην νέου ἀγωνίσματος ἐν τοῖς παναρχαίοις ἀγῶσι τῆς Ὀλυμπίας, ἐν ἧ ἔκτισεν ἴδιον οἶκον, καὶ ἐν Κορίνθῳ πσρέβη τὰ θέσμια τῶν Ἰσθμίων διαγωνισθεῖς ὡς τραγωδός τε καὶ κωμῶδός. Ὡς ἀρματηλάτης δ' ὑπερέβαλεν ἅπασας τὰς προγενεστέρας ἀρματοδρομίας, καταγαγὼν εἰς τὸν ἱππόδρομον ἄρμα δεκάπωλον, καίπερ δ' ἀνατρέψας αὐτὸ ἐστεφανώθη ὑπὸ τῶν ὀνίων ἑλλανοδικῶν. Ὡς νικητῆς δὲ εἶχε τὴν ἀνάδειαν νὰ κηρύξῃ αὐτὸς τὴν ἴδιαν νίκην, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀποκομισθέντων ὑπ' αὐτοῦ στεφάνων ὑπῆρξε τοσοῦτον, ὥστε ἠδύνατο νὰ εἶνε ἀντάξιον κηδεῖας βασιλέως. Πρὸς ἀνταμοιβὴν δὲ τῆς φιλόφρονος προθυμίας τῶν Ἑλλήνων ὁ αὐτοκράτωρ ἐκήρυξεν αὐτοὺς ἐν τοῖς Ἰσθμίοις καὶ πάλιν ἐλευθέρους ἀπὸ τῆς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν σύγκλητον ὑποταγῆς, καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς *ἀνεισφορίαν*¹. Ἡ κηρυχθεῖσα ἐλευθερία καὶ τὸ πρακτικὸν πλεονέκτημα τῆς ἀπαλλα-

1. Τῷ 1888 ἐπιγραφὴ περιέχουσα τὴν προκήρυξιν ταύτην ἀνευρέθη ἐν Καρδίτῃ τῆς Βοιωτίας. *Καρολίδου* σημ. 81 εἰς *Πακαρρηγοπούλου ἱστορ.* II 448.

γῆς ἀπὸ τῶν φόρων ἦσαν θλατήρια σθεναρὰ ἀνταποκρινόμενα εἰς τὰς ἐμφύτους εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων ιδιότητος τῆς φιλοπατρίας καὶ τοῦ χρηματικοῦ συμφέροντος, καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς ἀντισταθμίσματα τῶν ἐκβιασμῶν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Νέρων ἀπέβη ἥρως δημοφιλῆς, οὐ πρὸς τιμὴν ἐκόπησαν νομίσματα καὶ ἠγέρθησαν ἀνδριάντες. Θέλων δὲ νὰ καταστήσῃ ἔτι μᾶλλον ἀξιωματικόν τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι διέταξε τὴν ἀπὸ μακροῦ σχεδιασθεῖσαν τομὴν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Τὴν φορὰν ταύτην ἤρχισε πράγματι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου, καὶ ἐπιφανῆς τις φιλόσοφος, ὅστις εἶχε προκαλέσει τὴν δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐθεάθη σκάπτων μεθ' ὀμίλου ἄλλων καταδίκων. Αὐτὸς δ' ὁ Νέρων κατήνεγκε κατὰ γῆς τὸ πρῶτον πλῆγμα διὰ χρυσοῦς δικέλλης καὶ ἀπεκόμισεν ἐπὶ τῶν ὤμων ἐν τὸς κοφίνου τὸ πρῶτον ἐξορυχθὲν χῶμα. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἐκεῖνο, οὐ ἴχνη εἶνε ὄρατὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον, ἐγκατελείφθη μετ' οὐ πολὺ, καὶ οἱ κίνδυνοι οἱ ἀπειλοῦντες τὸν θρόνον τοῦ Νέρωνος ἀνεκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλά, πρὶν ἐγκαταλίπῃ τὴν Ἑλλάδα, συνεβουλεύθη τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ὅπερ διέτηρει μὲν τελείως τὴν ἀρχαίαν φήμην περὶ αἰνιγματωδῶν χρησμῶν καὶ ἀκριβολογίας, ἀλλὰ κατεδικάσθη ἔκτοτε νὰ μένῃ βωβόν. Ἄλλ' αἱ δύο ὀνομαστόταται ἔδραι τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, δὲν ἔτυχον τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Νέρωνος, ἡ μὲν Σπάρτη, διότι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐπεδοκίμαζε τοὺς νόμους αὐτῆς, αἱ δὲ Ἀθῆναι ἐπειδὴ ὡς μητροκτόνος ἐφοβεῖτο τὴν ἐκδίκησιν τῶν Ἑρινύων, αἵτινες ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὐμενίδων εἶχον ἴδιον ἱερὸν κάτωθεν τοῦ Ἀρείου Πάγου.¹

Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ὁ διεξαχθεὶς μετὰ λύσεως ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Νέρωνος καὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ὀλίγην ἔσχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ μόνον εἰς τυχοδιώκτην, ἔχοντα καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν θανόντα αὐτοκράτορα καὶ ἐμφορούμενον τοῦ αὐτοῦ καὶ ὁ Νέρων ἔρωτος πρὸς τὴν μουσικὴν, παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑποκριθῇ αὐτὸν διὰ πλαστοπροσωπείας. Ἄλλ' ὁ ὑποκριτὴς ἐκεῖνος, ὅστις εἶχεν ἐπιβληθῆ ὡς κύριος τῆς Κύθου, ἐξέλιπε μετ' οὐ πολὺ ἐκ τοῦ μέσου², καὶ ὁ Οὐε-

1. Suetonius, Nero 19, 22—24.

2. Τακίτου Historiae II 8. 9.

σπασιανός, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς μετάβασιν εἰς τὴν Ρώμην, ἠδυνήθη νὰ μελετήσῃ ἡσυχῶς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας ταύτης. Ὁ σοβαρὸς γηραιὸς στρατιώτης ἐκεῖνος, ὅστις παρὰ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοῦ παιδείυσιν καταλαμβάνετο ὑπὸ ὕπνου κατὰ τὰς ὄδικὰς ἐπιδείξεις τοῦ Νέρωνος, δὲν εἶχε συμπαθῶς πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἀρχαιότητας, καὶ ἀπεφάνθη, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἐγίνωσκον νὰ κάμωσι χρῆσιν τῆς παλινορθωθείσης ἐλευθερίας αὐτῶν ἣτις εἶχεν ἐπιφέρει τὴν ὑπὸ τοῦ εἰς ἀνάγκας εὐρισκομένου ρωμαϊκοῦ ταμείου ἀπώλειαν τῶν ἐξ Ἑλλάδος φόρων. Διὸ ἐπανέφερε τὴν πρὸ τοῦ κηρύγματος τοῦ Νέρωνος ἰσχύουσαν διοικητικὴν ὀργάνωσιν καὶ φορολογίαν μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Φλαβίων ἢ Ἀχαΐα δὲν περιελάμβανε πλέον τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν. Καὶ ἐπὶ μακρὸν μὲν χρόνον ἢ Ἑλλάς δὲν εἶχε πολιτικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ γινώσκομεν, ὅτι ὁ Δομιτιανός, καθ' ἃ ὁ Τιβέριος, ὑπῆρξεν εὐλαβῆς πρὸς τοὺς ἐπαρχιώτας ὅσον ὑπῆρξε δεσποτικὸς πρὸς τοὺς Ρωμαίους εὐπατρίδας, ὅτι ἀπένειμεν εἰδικὴν λατρείαν εἰς τὴν θεὰν, Ἀθηνᾶν καὶ ὅτι κατεδέχθη νὰ ἐκλεχθῇ ἐπώνυμος ἀρχὼν τῶν Ἀθηνῶν τῷ 93 μ. Χ., συνεχιζομένου κατὰ ταῦτα θεσμοῦ εἰσαχθέντος πρὸ ὀκτώ περίπου αἰώνων. Τεῦ δὲ Τραϊανοῦ αἱ ἄμεσοι σχέσεις πρὸς τὴν Ἑλλάδα περιορίσθησαν εἰς διαμονὴν ἐν Ἀθήναις, ὅτε διῆλθεν ἐκ τῆς πόλεως, μεταβαίνων εἰς τὸν κατὰ τῶν Πάρθων πόλεμον, ἐτάσσετο δὲ μεταξὺ τῶν φίλων αὐτοῦ ὁ ἐπιφανέστατος τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, ὁ περιώνυμος Πλούταρχος, ὅστις μέγα μέρος τοῦ βίου διέτριψεν ἐν τῇ γενετείρᾳ, τῇ μικρᾷ βοιωτικῇ πόλει Χαιρωνείᾳ, ὅπου ἢ λεγομένη αὐτοῦ «ἔδρα», ἣτις εἶνε προφανῶς ὁ ἀκροτελεύτιος θρόνος μᾶς τῶν κερκίδων τοῦ θεάτρου, φυλάσσεται μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ ἐκκλησιδρίῳ τῆς σημερινῆς κώμης Καπραίνης. Ὡς ὁ Πολύβιος ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς ρωμαιοκρατίας, οὕτω καὶ ὁ Πλούταρχος ἐχρησίμευσεν ὡς σύνδεσμος ἐνόμων τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς δεσπότας αὐτῶν. Ὡν φιλόπατρις Ἕλληνα καὶ συγχρόνως θαυμαστῆς τῆς Ρώμης συνεδύαξε τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν παρελθοῦσαν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος πρὸς συνέτην διάγνωσιν τῶν ἀγαθῶν τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐν τοῖς ὑφισταμένοις καιροῖς. Πράγματι ἢ Ἑλλὰς τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἦτο πολὺ διάφορος τῆς τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος. Ἐν ᾧ μόνον τὰ Μέγαρα εἶχον ἀποστείλει εἰς τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν τρισχιλίους ὀπλίτας, ἢ ὅλη ἐπαρχία Ἀχαΐα

δὲν ἠδύνατο νὰ συναγείρῃ πλείονας τῶν τρισχιλίων ἀνδρῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Ἡ ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ προέβαινεν αὐξάνουσα. Ἡ Εὐβοία ἦτο σχεδὸν ἔρημος, καὶ αἱ ἐνδότεραι πόλεις τῆς μεσογαίας εἶχον ἀποβάλλει ὡς τὸ πλεῖστον τὴν ἐμπορίαν, ἥτις ἔρρεπε πρὸς τὰς παραλίας. Ἡ κατανάλωσις τῶν ἐκ τῶν φόρων τῆς Ἑλλάδος εἰσπράξεων ἐν Ῥώμῃ ἵγεν εἰς τὴν ἑλλαπιν χρημάτων χάριν δημοσίων σκοπῶν, καὶ τὸ ρωμαϊκὸν σύστημα, καθ' ὃ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς φορολογίας ἀπέβη ἀρχὴ διὰ τὴν παροχὴν τοῦ δικαιοῦματος ρωμαίου πολίτου, διήρσε τοὺς Ἕλληνας εἰς δύο τάξεις, τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς ἀπόρους. Καὶ οἱ μὲν πλούσιοι διήγον βίον τρυφηλόν, ἔκτιζον οἰκίας πολυδαπάνους, προσέθετον ἀγροὺς εἰς ἀγροὺς καὶ περιέπιπτον εἰς τοὺς ξένους δανειστὰς τῆς Κορίνθου ἢ τῶν Πατρῶν. Οἱ δὲ ἀποροὶ κατήρχοντο ὁσημέραι κατωτέρω ἐν τῇ κοινωρικῇ κλίμακι, καὶ παρετηρήθη, ὅτι ἐν ᾧ αἱ Ἑλληνίδες εἶχον ἀποβῆ ὠραιότεραι, ἢ κλασικὴ χάρις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἄρρενος φύλλου εἶχεν ἐκπέσει. Ἄλλ' οὐχ' ἦττον ἡ Ἑλλὰς ἐξηκολούθει δεξασκοῦσα τὴν αἰδίον αὐτῆς χάριν ἐπὶ τοὺς πεπαιδευμένους περιηγητάς. Παρὰ τὴν ληστείαν τὴν λυμαιομένην τὴν Θεσσαλίαν περιοδεύται μετέβαινον εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Κοιλιάδος τῶν Ταμπῶν καὶ ἐγεννήθη γένος λάλων ξεναγῶν, ὧν ἔργον ἦτο ἡ διήγησις τῆς ἱστορίας τῶν Δελφῶν. Ἄνδρες ἀνωτάτης τάξεως ὑπερηφανεύοντο γινόμενοι Ἀθηναῖοι πολῖται, καὶ εἰς αὐτῶν, ὁ Ἀντίοχος Φιλόπαππος, ἔγγονος τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Κομμαγενῆς, ἀπεμνημονεύθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Τραϊανοῦ διὰ τοῦ μνημείου ἐκείνου, ὅπου εἶνε καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν Ἀθήναις.

Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ Ἀδριανοῦ ὑπῆρξε περίοδος εὐτυχεστάτη διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος, ὧν ἔραστὴς τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, ἦν ἐπεσκεφθῆ κατ' ἐπανάληψιν, ἀφήκεν ἴχνη αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν χώραν. Ἐκ τοῦ Πανσανίου, οὗ αἱ περιοδεῖαι ἤρχισαν κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον, ἠδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν, ὅτι δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν πόλις ἑλληνικὴ ἀξία λόγου μὴ τυχοῦσα εὐεργεσίας τινὸς παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου¹. Ἐπὶ νομισμάτων τῶν Πατρῶν ἐπεγράφετο «ἀνορθωτῆς τῆς Ἀχαΐας», τὰ Μέγαρα ἐθεώρουν αὐτὸν «δεύτερον κτίστην», ἢ Μαντῖναια ἠσθά-

Πανσανίου I, 3, 3. 5, 5. 18, 6. 18, 8. 24, 7. 44, 6. II, 3, 5. 17, 6. VI, 16, 4. 19, 9. VIII, 8, 13. 9, 7. 10, 2. 11, 8. 22, 3. X, 34, 4. 35, 6.

νστο πρὸς αὐτὸν εὐγνώμοσύνην ἐπὶ τῇ παλινορθώσει τοῦ ἀρχαίου
 ὀνόματος. Συνιδὼν τὴν ἔλλειψιν ἐπικοινωνίας μεταξύ τῆς Πελοπον-
 νήσου καὶ τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος κατεσκεύασεν ἀσφαλῆ ὁδὸν διὰ
 τῶν Σκυρωνίδων πετρῶν, ὅπου σήμερον ὁ περιηγητὴς προσβλέπει
 κάτωθι αὐτοῦ τὴν γλαυκὴν θάλασσαν ἐκ τῆς σιδηροδρομικῆς ἀμα-
 ξοστοιχίας τῆς μεταγούσης αὐτὸν ἀπὸ Μεγάρων εἰς Κόρινθον. Εἰς τὴν
 πόλιν ταύτην ἐπρομήθευσεν ἕδωρ δι' ὑδραγωγείου ἐκ τῆς Στυμφα-
 λίας λίμνης, καὶ ἤρχισε κατασκευάζων τὸ ὑδραγωγεῖον τῶν Ἀθη-
 νῶν, ὅπερ συνεπλήρωσεν ὁ διάδοχος αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ ὑδραγωγεῖον
 τοῦτο ὑπῆρξε μόνον ἐν τῶν πολλῶν ἀγαθῶν, ἅτινα ἐπεδαψίλευσεν
 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ στοργὴ αὐτοῦ πρὸς ταύτην τὴν πόλιν, ἐν ἣ ἔζη-
 σεν ὡς Ἑλληὴν μεταξύ Ἑλλήνων καὶ ὅπου περιεβλήθη τὴν ἀρχὴν
 ἐπωνύμου ἄρχοντος, καθ' ἣ ὁ Δομιτιανός, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ
 νάπονείμη τὰς ἐκ τῆς Κεφαλληνίας εἰσπράξεις εἰς τὸ ταμεῖον τῶν
 Ἀθηνῶν, νὰ κανονίσῃ τὸ ἐμπόριον τοῦ ἐλαίου¹, σπουδαιοτάτου
 κλάδου τῆς ἀθηναϊκῆς συναλλαγῆς, νὰ ἐπισκευάσῃ τὸ θέατρον τοῦ
 Διονύσου καὶ νὰ κτίσῃ ἐν τῇ πόλει Πάνθειον, βιβλιοθήκην περιλαμ-
 βανομένην ἐν τῇ ἀπ' αὐτοῦ φερωνυμουμένη Ἀδριανείῳ στοᾶ, ἣς
 μέρος σώζεται ἔτι καὶ νῦν, καὶ γυμνάσιον. Ὁ αὐτὸς δ' ἔκτισεν ἐν
 Ἀθήναις καὶ ναὸν τῆς Ἥρας καὶ συνεπλήρωσε τὸ Ὀλυμπιεῖον, οὗ
 ἡ οἰκοδομὴ εἶχεν ἀρχίσει ἐπὶ τοῦ Παισιστράτου πρὸ ἑξ αἰώνων καὶ
 ὑπερέκεινα καὶ ἔξ οὗ εἶχεν ἀπαγάγει ὁ Σύλλας ὡς λάφυρα κίονας
 τινάς. Οἱ δὲ νῦν σωζόμενοι κίονες τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου οἰκο-
 δομήματος ἀπετέλασαν τὸν πυρῆνα τῶν «νέων Ἀθηνῶν», ἃς ἴδου-
 σεν ἔξωθεν «τῆς ἀρχαίας πόλεως τοῦ Θησέως». Ὡς εἴσοδος δὲ τοῦ
 νέου τούτου κτίσματος ἐχρησίμευεν ἡ Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἣ
 δεικνύουσιν αἱ ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφαί. Μετ' ἄλλου δὲ τινος τῶν κτι-
 σμάτων αὐτοῦ, τοῦ ναοῦ τοῦ Πανελληνίου Διός, συνεδέοντο τὰ
 Πανελλήνια, ἑορτὴ παριστάνουσα τὴν ἐνότητα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς,
 καὶ ἔχουσα, καθ' ἣ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων ἀγώνων, βάσιν θρη-
 σκευτικῆν. Συνέστησε δ' ὁ Ἀδριανὸς καὶ σύνοδον Πανελληνίων,
 συγκροτουμένην ἐξ ἀπεσταλμένων τῶν Ἑλληνίδων πόλεων τῶν κει-
 μένων ἐκατέρωθεν τοῦ Αἰγαίου, οἵτινες συνήρχοντο ἐν Ἀθήναις
 καὶ εἶχον ταμίαν καλούμενον Ἑλληνοταμίαν, φέροντα δῆλα δὴ τὸ

1. Τὸ οἰκεῖον διάταγμα αὐτοῦ εἶνε ὁρατὸν καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐπὶ στή-
 λης πλησίον τῆς πύλης τῆς Ἀρχηγέτιδος Ἀθηναῖς.

ὄνομα τὸ γνωστὸν ἐκ τῆς ἀρχαίας περὶ τὴν Ἀῆλον συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων. Πράγματι κατ' ὄνομα ἐφαίνετο ἐπανελθὼν ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ ἐθνουσιώδεις Ἀθηναῖοι ἐσώρευον ἐπαλλήλους τιμὰς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ μεγάλου φιλέλληνος. Καὶ δὴ ἐλάτρευσαν μὲν αὐτὸν ὡς θεόν, καὶ ὁ πρόεδρος τῆς πανελληνίου συνόδου ἔγεινεν ἱερεὺς αὐτοῦ, ἀνδριάντες δ' αὐτοῦ ἰδρῦθησαν ἀπανταχοῦ τῆς πόλεως. τὸ ὄνομ' αὐτοῦ ἐδόθη εἰς ἓνα τῶν μηνῶν, εἰς τὰς δώδεκα φυλάς προσετέθη δεκάτη τρίτη, κληθεῖσα διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, καὶ ἑκάστη τῶν δεκατριῶν κερκίδων τοῦ ἀνακτισθέντος θεάτρου τοῦ Διονύσου ἔκοσμήθη διὰ προτομῆς τοῦ Ἀδριανοῦ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ ἀναξιώς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εὐνοούμενος Ἀντίοχος ἀνεδείχθη θεός μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας μεθ' ἧς οἱ Ἄγγλοι φιλελήμονα χρηματιστὴν ἀναβιβάζουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν ὀμοτίμων.

Οἱ δύο ἄμεσοι διάδοχοι τοῦ Ἀδριανοῦ συνεχίζουσι τὴν φιλελλητικὴν αὐτοῦ πολιτείαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀντωνῖνος Πίος ἔκτισε νέα κτίρια χάριν τοῦ μεγάλως ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν συχναζομένου ἱεροῦ τῆς Ἐπιδαύρου, ἐν εὐγνώμονι δὲ πίστει πρὸς τὸν θρῦλον, καθ' ὃν ἡ πρώτη ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου τῆς Ρώμης ἐγκατάστασις ἦσαν μετανάσται ἐκ τοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ Παλλαντίου ἢ ἀρκαδικῆ αὐτῆ κώμῃ ηὔξηθη εἰς πόλιν, ἔχουσαν προνόμια αὐτονομίας καὶ ἀπηλλαγμένην φόρων. Ὁ δὲ Μάρκος Αὐρήλιος φαίνεται πραγματώσας τὸ φανταστικὸν ἰδεῶδες τοῦ Πλάτωνος, καθ' ὃ οἱ φιλόσοφοι ὄφειλον νὰ βασιλεύσωσιν ἢ οἱ βασιλεῖς νὰ φιλοσοφήσωσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἔγραψε τὰ καθ' ἑαυτὸν ἑλληνιστί, ἐκάθητο παρὰ τοὺς πόδας Ἑλλήνων διδασκάλων καὶ ἐθαύμαζε τὰ προῖόντα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ διαταράχθη ὑπὸ πολεμικῶν σάλων, καὶ εἶνε ἄξιον σημειώσεως, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην εἰσήλασαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ βάρβαροι ἐκεῖναι φυλαὶ τοῦ βορρᾶ αἱ κλείστας ὄσας ἐπενεγκοῦσαι ζημίας εἰς τὴν χώραν κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας αἰῶνας. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνας ἀπέδειξαν ὅτι κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς εἰρήνης δὲν εἶχον λησμοιήσαι νὰ ὑπεραμύνωνται ἑαυτῶν. Ἐν Ἐλατεῖα οἱ ἐπιδραμόντες Κοστόβωκοι, [οἷπνες καὶ μέχρις τῆς Ἐλευσίως προεχώρησαν], ὑπέστησαν ἡτταν παρὰ τῶν ἐπιχωρίων καὶ ἐξώσθησαν πέραν τῶν συνόρων¹. Παρὰ τὰς μακρινὰς δ' αὐτοῦ ἐκστρατείας ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἠὲ καίρησε νὰ ἐπισκεφθῆ

1. Πανσανίου X, 34-5.

τὰς Ἀθήνας, ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν τῆς Ἐλευσίνας, ἐμνήθη τὰ Ἐλευσίαια καὶ ἰδρύσασα τὴν Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηναίων. Αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι ὑπῆρξαν ἀληθῶς ἡμέραι ἀκμῆς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ βίου, καὶ αἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ἀλλή γῆ ἐπαγγελίας τῶν καθηγητῶν λαμβανόντων ἀδρούς μισθοὺς παρὰ τοῦ αυτοκρατορικοῦ ταμείου καὶ ἀπολαμβάνοντων ἀπαλλαγῆς ἀπὸ δαπανηρῶν τελῶν. Εἰς ἐξ αὐτῶν, Ἡρώδης Ἀρτικὸς ὁ Μαραθῶνιος διὰ τῶν λαμπρῶν δωρεῶν πρὸς τὴν πόλιν ἀπεθανάτισε τὸ κλέος αὐτοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ὁ μέγιστος αὐτοῦ πλοῦτος, συνδεόμενος πρὸς τὴν φήμην αὐτοῦ ὡς καθηγητοῦ τῆς ρητορικῆς, οὐ μόνον κατέστησεν αὐτὸν τὸν πρωτεύοντα πολίτην τῶν Ἀθηναίων, ἐν αἷς ἤρξε τὴν ἀρχὴν προέδρου τῆς νέας πανελληνίου συνόδου, ἀλλὰ καὶ ἀνέδειξεν αὐτὸν πρόξενον τῆς Ρώμης, φίλον τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ διδάσκαλον τῆς νεότητος τοῦ Μάρκου Ἀυρηλίου. Ὅτε ὁ Οὐῆρος, ὁ συναυτοκράτωρ τοῦ Μάρκου Ἀυρηλίου, ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, ἔτυχε τῆς ξενίας τοῦ Μαραθωνίου σοφιστοῦ, ὅτε δὲ ἰδρῦθη τὸ πανεπιστήμιον, ὁ Ἡρώδης ὑπῆρξεν ὁ ἐκλέξας τοὺς καθηγητάς. Τὰ θέλητρα τῶν ἐπαύλεων αὐτοῦ ἐν Κηφισίᾳ, ἵτις καὶ τότε, καθ' ἡμῶν, ἦτο ἡ ἐξοχικὴ ἀναψυχὴ τῶν ὑπὸ τοῦ κονιορτοῦ ταλαιπωρουμένων Ἀθηναίων, καὶ ἐν τῷ πατρίῳ Μαραθῶνι ἐξήρθησαν ὑπὸ τινος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, πρὸς τιμὴν δὲ τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου ἐκτίσθη ὑπ' αὐτοῦ τὸ Ὠδεῖον τὸ μέχρι καὶ τῆς σήμερον φερωνυμούμενον ἀπ' αὐτοῦ¹. Ἐκεῖνος δ' ὑπῆρξε καὶ ὁ ἀνακτίσας μεγαλοπρεπῆς τὸ Στάδιον τὸ πρὸ πέντε περίπου αἰῶνων ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ ρήτορος Λυκούργου, ὅπου καὶ ἐτάφη ἐπὶ τινος τῶν ὑπερκειμένων λόφων. Ἐκεῖ δὲ σώζονται ἀκόμη καὶ λείψανα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντος ναοῦ τῆς Τύχης, θεᾶς ἣς τῆς εὐνοίας εἶχε πολλαχῶς πειραθῆ. Ἔνεκα δὲ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πλοῦτος καὶ τῆς συναισθήσεως τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ταπεινότητος οἱ Ἀθηναῖοι ἠχθῆσαν εἰς τὸ νὰ λοιδορῶσι τὸν εὐεργέτην, καί, ἔπειδὴ πολλοὶ αὐτῶν ἐχρεώσθουν εἰς τὸν Ἡρώδην χρήματα, οὗτος ἐθεωρεῖτο, ὡς εἰκός, ἐχθρὸς αὐτῶν μέχρι τοῦ θανάτου. Πολλὰ δ' ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις ἐκωφεληθῆσαν τὴν ἐλευθεριότητα αὐτοῦ. Οὕτως ἔκτισε μὲν θέατρον ἐν Κορίνθῳ, ἐπεσκεύασε τοὺς ἐν Θερμοπύλαις λουτρῶνας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατηγορήθη ὡς καθιστάνων

ὑπεράγαν εὐκόλον τὸν βίον τῶν συμπολιτῶν, ἢτε εἰσαγαγὼν εἰς τὴν Ὀλυμπίαν καθαρὸν ὕδωρ δι' ὑδραγωγείου συνδεομένου πρὸς τὴν ἐπι σωζομένην Ἐξέδραν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔγραψε καὶ ὁ Πausανίας τὴν πολυθρύλητον τῆς Ἑλλάδος περιήγησιν, ἔργον παρέχον πιστὴν περιγραφὴν τῆς χώρας ταύτης οἷαν εἶδε διὰ τῶν παρατηρητικῶν αὐτοῦ ὀφθαλμῶν. Παραβαλλομένη ἡ Ἑλλάς πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ Στραβῶνος ἐφαίνετο εὐτυχὴς ἐπὶ τῶν Ἀντωνίων, καίτοι χῶραί τινες οὐδέποτε εἶχον ἀνορθωθῆ ἀπὸ τῶν δηώσεων αἱ; εἶχον ὑποστῆ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων πολέμων. Τὸ πλεῖστον τῆς Βοιωτίας εὐρίσκετο ἀκόμη ἐν τῇ ἐρημώσει, εἰς ἣν εἶχε περιστήσει αὐτὸ ὁ Σύλλας, ἡ Αἰτωλία δὲν εἶχεν ἀποκτήσει κατοίκους νέους ἀπὸ τῶν ἡμερῶν καθ' αἷς ὁ Ὀκταβιανὸς εἶχεν ἀπαγάγει τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας εἰς τὴν Νικόπολιν, τὸ αἶστυ τῶν Θηβῶν ἦτο σχεδὸν ἡρημωμένον, καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα περὶ ὠρίζετο καὶ τότε ὡς καὶ νῦν εἰς τὴν Καδμείαν, τῆς δὲ Δήλου μόνοι κάτοικοι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ στελλόμενοι πρὸς φύλαξιν τοῦ ναοῦ¹. Ἄλλ' οἱ Δελφοὶ ἦκμαζον, αἱ Ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι Πάτραι καὶ Κορινθὸς ἐξηκολούθουν νὰ εὐημερῶσι, καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς Πελοποννήσου τὸ Ἄργος καὶ ἡ Σπάρτη διετήρουν ἀκόμη τὴν πρωτεύουσαν θέσιν, ἡ δὲ πολὺ νεωτέρα Μεγάλη πόλις, εἰς ἣν ἐστηρίζοντο μέγιστα ἐλπίδες, συνεμερίζετο τὴν τύχην τῆς Τύρινθος καὶ τῶν Μυκηνῶν. Πρὸς τούτοις δὲ παρὰ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων διαρπαγὴν ἀγαλμάτων ἀπὸ τοῦ Μομμίου μέχρι τοῦ Νέρωνος ὁ Pausanias εὔρε μέγα πλῆθος ἀρχαίων ἀριστουργημάτων καθ' ἅπασαν τὴν χώραν, ἐσφάζοντο δὲ καὶ αὐταὶ αἱ ζωγραφίαι, δι' ὧν ὁ Πολύγνωτος εἶχε διακοσμήσει τὴν Ποικίλην Στοᾶν τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ δὲ λείψανα ἀρχαίων διηγήσεων καὶ προϊστορικῶν θρύλλων ἠφθόνην ἐν ἐκάστη πόλει δυναμένη νὰ καυχᾶται ἐπὶ τινι ἥρωϊ, καὶ ἠλήθευε καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Pausanias ἡ παρατήρησις ἐκείνη τοῦ Κικέρωνος, καθ' ἣν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσιν ἐπάτει τις ἐπὶ τῶν ἰχνῶν τῆς ἱστορίας καθ' ἕκαστον βῆμα. Καὶ ἀρίστη δὲ δωρικὴ διάλεκτος ἐλαλεῖτο ἀκόμη τὸν δεῦτερον αἰῶνα ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων, ἡ δὲ ἀγνὴ ἀττικὴ τοῦ Πλάτωνος εἶχεν μὲν πως διαφθαρῆ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἕνεκα τῆς

1. [Τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν δὲν κυροῦσι τὴν γνώμην ταύτην τοῦ συγγραφέως.]

παρουσίας πολλῶν ξένων μαθητῶν. ἀλλὰ διατηρεῖτο ἐν ἀπάσῃ αὐτῆς τῇ δόξῃ παρὰ τοῖς ἀγρόταις τῆς Ἀττικῆς. Τὰ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους γραφέντα ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ δεικνύουσι πῶς καὶ ἀνὴρ Σύρος ἠδύνατο μετὰ μακρὰν διαμονὴν ἐν Ἀθήναις ν' ἀποκτήσῃ τὸ δῶρον τοῦ χειρίζεσθαι καλλιπέστερα τὴν Ἀττίδα. Τὸ δὲ πλάσμα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου διατηρεῖτο καὶ διὰ τῆς συνεχίσεως ἀρχαίων θεσμῶν, καίτοι εἶχον οὗτοι ἀποβάλλει τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ἰσχύν. Ὁ Πausanίας ποιεῖται μνήμην τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀμφυκτιονικοῦ συνεδρίου ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, ὅτε τοῦτο ἦτο ἀκόμη ὁ φύλαξ τοῦ δελφικοῦ μαντείου, καὶ ἀναγράφει τὰ τῆς συγκροτήσεως αὐτοῦ.

Ὁ Ἄρειος Πάγος διετῆρει ἐν Ἀθήναις τοὺς ἀρχαίους αὐτοῦ τύπους, οἱ ἔφοροι καὶ αἱ ἄλλαι ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης ἐπέζων καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Νέρωνος γενομένην καταδίκην τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, ἡ συμμαχία τῶν Ἐλευθερολακῶνων, καίπερ σμικρυνθεῖσα, συμπεριελάμβανεν ἀκόμη δεκάσκιω πόλεις, ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Φωκίς ἀπήλαυον τοῦ προνομίου ἐπιχωρίων συνεδρίων. Οἱ μεγάλοι ἀγῶνες προσεῖλκυον ἔτι ἀθλητὰς καὶ θεατὰς, τὰ μεγάλα μαντεῖα εὗρισκον ἔτι τινὰς πιστοὺς χρηστηριαζομένους, καὶ ἡ ἀρχαία θρησκεία, καίπερ ἀσκοῦσα μικροτέραν ἠθικὴν δύναμιν, ἦτο ἀκόμη τοῦλάχιστον ἐξωτερικῶς ἡ πίστις τῶν πλείστων, καίτοι ὑπῆρχον φιλόσοφοι ἀχθόμενοι ἐπὶ τούτῳ καὶ ἄνδρες μεμορφωμένοι, οἷος ὁ Πausanίας, ἐκλινον πρὸς ὀρθολογιστικὴν ἐρμηνείαν τῶν μύθων καὶ διηγοῦντο περιστάσεις δεκασμῶν τῆς Πυθίας. Ὁ δὲ χριστιανισμὸς μικρὰς εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ προόδους ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰς τρεῖς γενεάς τὰς παρελθούσας ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐπισκέψεως τοῦ Ἁγίου Παύλου. Καὶ γίνεται μὲν λόγος ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Ἐκκλησίας Εὐσεβίου περὶ μεγάλων ἐκκλησιασμάτων ἐν Λαρίσῃ, Σπάρτῃ καὶ Κρήτῃ, ἀλλ' ἐξηκολούθει οὕσα κυριωτάτη ἔδρα τῆς νέας πίστεως ἡ Κόρινθος καὶ οἱ Χριστιανοὶ τῆς Κορίνθου διετῆρουν ἔτι τὸ πατριαστικὸν ἐκείνο πνεῦμα, ὅπερ εἶχεν ἐπισύρει τὸν ψόγον τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Αἱ δὲ Ἀθηναὶ ὡς ἐστία τῆς φιλοσοφίας μικρὰν μόνον ἐδείκνυον εὐμένειαν πρὸς τὰς ἀπλᾶς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου ἀλλ' ὁ ὀνομαστὸς Ἀθηναῖος φιλόσοφος Ἀριστείδης, οὐ μόνον προσηλυτίσθη εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὸν Ἀδριανὸν ἀπολογίαν ὑπὲρ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐν τῇ πόλει διαμονὴν τοῦ αυτοκράτορος, ἄλλος δὲ Ἀθηναῖος, ὁ Ὑγῖνος, ἐξελέχθη πάπας ἐν ταῖς

ἡμέραις τῶν Ἀντωνίνων. Καὶ ὁ Ἀνάκλητος δέ, ὁ δεύτερος μετὰ τὸν ἅγιον Πέτρον ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης, λέγεται ὑπάρξας Ἀθηναῖος, καὶ τρίτος τις, ὁ Ξύστος, ἐμαρτύρησε, καθ' ἣν ὁ πάπας Σίξτος Β', κατὰ τὸν ἐπὶ τοῦ Οὐαλερινοῦ διωγμὸν. Ἡ δὲ παράδοσις, καθ' ἣν Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ἔγεινεν ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν¹, καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἠξιώθη τοῦ στεφάνου τοῦ μαρτυρίου διεδόθη μεγάλως, ὡς καὶ ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ ἅγιος Ἀνδρέας ἀνεσταυρώθη ἐν Πάτραις, ἧς καὶ ἔσχε μεγάλην ἱστορικὴν ἐπίδρασιν.

Σὺν τῷ θανάτῳ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἔληξεν ἡ σειρά τῶν φιλελλήνων αὐτοκρατόρων καὶ τὴν προσοχὴν τῆς αὐτοκρατορίας ἐπισχόλησαν οἱ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ δευτέρου αἰῶνος ρωμαῖκοὶ πόλεμοι. Ἡ Ἑλλάς, χωρὶς νὰ συμμετάσχη ἐνεργῶς εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπέκυψε εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πεσκενίου Νίγρου, ἐνὸς τῶν ἀποτυχόντων μνησιῆρων τοῦ θρόνου, καὶ ἡ προσωρινὴ ἐκείνη ἀκρίσια τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξε πιθανῶς ἡ ἀγαθοῦσα τὸν αὐτοκράτορα Σεπτίμιον Σεβήρον εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τιμωρίαν, ἣς αἰτία θεωρεῖται συνήθως ἡ περιφρόνησις, ἣν εἶχεν ὑποστῆ παρ' αὐτῶν κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐν Ἀθήναις σπουδῶν αὐτοῦ. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Καρακάλλας διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ δικαιώματος Ῥωμαίου πολίτου εἰς ἅπαντας τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας παρέσχεν εἰς τοὺς Ἕλληνας εὐκαιρίαν, ἣν δὲν ἰβράδιναν νὰ ἐπωφεληθῶσι. Καὶ δὴ ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου αἱ θύραι τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως ἀνεῳχθήσαν εἰς ἅπασας τὰς φυλάς τῶν ρωμαϊκῶν κτίσεων, οὕτω δὲ οἱ εὐφυεῖς Ἕλληες ἀπέκτησαν ἐν αὐτῇ ὑπεροχὴν οἷαν καὶ πολὺ ἀργότερον ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ' ἐκείνου προσέτι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔμεινε προσκεκολλημένον εἰς αὐτοὺς καὶ πολὺν χρόνον μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' ὁ Καρακάλλας, καίπερ οὕτως ἀναδείξας αὐτοὺς ἰσοτίμους τῶν Ῥωμαίων ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἠύξησε τοὺς φόρους ἐκείνους οὕς ἐκ μακροχρονίου προνομίου ἐπλήρονον οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἐξηκολούθησεν εἰσπράττων ἐκείνους οὕς οἱ ἐπαρχιωταὶ ἐπλήρονον πρὸ τῆς ἐγγραφῆς αὐτῶν εἰς τοὺς Ῥωμαίους πολῖτας. Αἱ δ' ἐλαττώσεις αἱ εἰσαχθεῖσαι ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ Μακρίνου καὶ Ἀλε-

1. *Εὐσεβίου Ἐκκλησιαστικῆ ἱστορία* Γ' 4. Δ' 23. *Liber Pontificalis* 1, 125, 131, 165.

ξάνδρου Σεβήρου ἐξουδετερώθησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῆς μεγάλης ἐκπτώσεως τοῦ νομίσματος, ἣτις ἤρχισεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Καρακάλλα καὶ ἐξηκολούθησε κατὰ τὰ ἐπόμενα πενήκοντα ἔτη. Καὶ ἡ μὲν πολιτεία ἐπλήρωσε τοὺς πιστωτὰς αὐτῆς διὰ νομίσματος ἔχοντος ἀξίαν ἠλαττωμένην, ἀλλ' ἐφρόντιζεν ὅμως ἐπιμελῶς, ὅπως οἱ φόροι πληρόνωνται εἰς ἀπεφθον χρυσόν. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθον τὰ χερίσιτα τῶν ἐπακούθων. Ἄρχοντες ἐνέπιπτον εἰς τὸν πειρασμόν, ὡς καὶ οἱ νεώτεροι Τοῦρκοι πασσάδες, νὰ εὐρίσκωσιν ἀντισῆκωμα τῆς ἐλαττώσεως τῶν μισθῶν αὐτῶν διὰ πίεσεων. Τὸ ἐμπόριον μετὰ ξένων χωρῶν κατέστη ἐπισφαλές, καὶ αὐταὶ δ' αἱ ἀνθοῦσαι ἐν Ἑλλάδι βιομηχανίαι τῆς πορφυρευτικῆς καὶ τῆς ἐξαγωγῆς μαρμάρων ἐπηρεάσθησαν πάντως, καὶ οἱ κεκτημένοι ἀπεφθον χρυσόν κατέκρυπτον αὐτὸν εἰς τὴν γῆν. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς ζοφερᾶς ἐκείνης ἐκπτώσεως αἱ Ἀθηναὶ ἐξηκολούθουν διατηροῦσαι τὴν φήμην αὐτῶν ὡς πόλις σπουδῶν. Καίπερ μὴ τυγχάνουσαι πλέον τῆς προστασίας πεπαιδευμένων αὐτοκρατόρων ἐξηκολούθουν προσελκύουσαι πολυπληθεῖς μαθητὰς, προσρέοντας εἰς τὰ παιδευτήρια αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Λογγίνου, τοῦ συγγραφέως τῆς περιωνύμου πραγματείας *Περὶ ὕψους* κοσμεῖ τὰ σπάνια χρονικὰ τῆς περιόδου ταύτης. Καὶ τὸ δράμα δὲ δὲν ἡμελεῖτο, καθ' ἣ ἀποδεικνύεται ἐξ ἐπιγραφῆς ἀπομνημονευούσης τὴν ἐπισκευὴν τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος Φαίδρου ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις. Ἄλλ' οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ θαμῶνες τῶν θεάτρων ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ συνταραχθῶσιν ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ θορύβου ἐλιδρομῆς, οἷας ἡ πόλις αὐτῶν δὲν εἶχε πειραθῆ ἐπὶ πολλὰς γενεάς.

Πρότερον ἐξαιρουμένης τῆς μέχρις Ἐλευσίνοσ ἀναξίας λόγου εἰσβολῆς τῶν Κοσσοβῶλων, ἡ Ἑλλὰς οὐδέποτε εἶχεν ὑποστῆ τὸν τρόμον βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατακτήσεως. Ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία εἶχε προστατεύσει τὴν ἐπαρχίαν Ἀχαΐαν ἀπὸ ξένων ἐπιθέσεων, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἥκιστα φιλικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἔχοντες αὐτοκράτορες εἰς οὐδένα εἶχον ἐπιτρέψει νὰ λαφυραγωγῆσιν τοὺς καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων πλὴν τῶν τυχόν ἰδίων ποτὲ ἀποστόλων. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἑλλὰς τῶν μέσων τοῦ τρίτου αἰῶνος διετῆρει ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τὴν αὐτὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν ἣν καὶ πρὸ τετρακοσίων ἐτῶν. Ἄλλ' ἡ εὐλογία ἐκείνη τῆς εἰρήνης, ἣν ἡ Ρώμη εἶχε παράσχει εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἔσχε τὸ κακὸν ἀποτέλεσμα νὰ γυμνάσῃ ἔθνος ξένον

πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην. Καὶ εἶχε μὲν συστήσει ὁ Καρακάλλας δύο σπαρτιατικὰ τάγματα, ἀλλ' οἱ ἐπιχώριοι στρατιῶται τῶν ἑλληνικῶν πόλεων δὲν εἶχον τὴν πείραν τοῦ μάχεσθαι καὶ τὰ τεῖχη τῆς χώρας εἶχον παραμεληθῆ καὶ ἐρειπωθῆ. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν ἑλληνικῶν ἔθνεσιν, ὅτε τῷ 250 οἱ Γότθοι διέβησαν τὸν Αἶμον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν σημερινὴν ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν. Πάραυτα ἐλήφθησαν μέτρα πρὸς ἀμυναν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὁ Κλαύδιος, ὁ ἔπειτα αὐτοκράτωρ, διατάχθη νὰ καταλάβῃ τὸ ἱστορικὸν στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, ἀλλ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο ὀλιγάριθμος, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἦσαν νεοσύλλεκτοι. Τὴν δὲ ἀνησυχίαν τοῦ κινδύνου ἐπηύξησεν ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου, ἀγωνιζομένου ἐναντίον τῶν Γότθων, καὶ ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης κατεπτόησε καθ' ὀλοκληρίαν τοὺς Ἕλληνας. Ἄμα δὲ τῇ ἀναρρῆσει τοῦ Οὐαλεριανοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμελήθησαν τῆς ἀνακτίσεως τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ὅπερ οὐδεμιᾶς εἶχεν ἀξιωθῆ φρονίδος ἀπὸ τῆς πολιορκίας τοῦ Σύλλα ¹, καὶ ἴσως τὸν αὐτὸν χρόνον ἐκτίσθη χάριν ἀμύνης τῆς Ἀκροπόλεως ἴδιον ἔθρονον καὶ πύλην ². Χάριν δευτέρας δὲ γραμμῆς ἀμύνης ἀνεκτίσθησαν τὰ τεῖχη τοῦ ἰσθμοῦ καὶ κατελήφθησαν, καθ' ἢ ἄλλοτε ποτε ὑπὸ πελοποννησιακοῦ στρατοῦ ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῶν Περσῶν. Ἄλλ' αἱ παρασκευαὶ αὗται δὲν προεφύλαξαν ἐπὶ μακρὸν τὴν χώραν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Γότθων. Ἐνεκα δὲ τῆς διασπίσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων ἀξιώσεων αὐτοκρατόρων ἀναδειξάντων ἑαυτούς, τοῦ Οὐάλεντος ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ τοῦ Πέσωνος ἐν Θεσσαλίᾳ, οἵτινες εἶχον ἐπωφεληθῆ τὴν γενικὴν σύγχυσιν, ὅπως ἀνακηρύξωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν ἑαυτῶν, καὶ ἔνεκα φοβεροῦ λοιμοῦ ἐκραγέντος ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Ῥωμαίου στρατοῦ, ἡ Ἑλλὰς εὐρέθη μετ' οὐ πολὺ ἐκτεθειμένη εἰς τὰς προσβολὰς τῶν Γότθων. Καὶ πρώτη μὲν τις εἰσβολὴ ἀπεκρούσθη, ἀλλ' ἐπανελήφθη τῷ 267 μὲ πολὺ μεγαλειτέρας διαστάσεως. Τὴν φορὰν ταύτην οἱ Γότθοι καὶ οἱ ἄγριοι Ἑρουλοὶ ἐπῆλθον διὰ θαλάσσης,

1. Τὸ χωρίον τοῦ Ζωσίμου (I. 29), λέγοντος Ἀθηναῖοι μὲν τοῦ τείχους ἐπεμελοῦντο μηδεμιᾶς, εἰδότε Σύλλας τοῦτο διέφθειρεν, ἀξιωθίντος φρονίδος καὶ τὸ τοῦ Ζωναρά (XII, 23) φαίνονται ὑποστηρίζοντα τὴν γνώμην τοῦ Φίλιαθ, καθ' ἣν τὸ τεῖχος τοῦτο δὲν ἦτο νέον. Ὁ Παπαρηγόπουλος (Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνος τόμ. Β' σ. 290) συμφωνεῖ πρὸς τοῦτο.

2. Hertzberg Die Geschichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer Τόμ. Γ' σ. 79.

καί, ἀφ' οὗ ἐδήλωσαν τὴν περιλάλητον Σκυῶν, ἐκυρίευσαν τὸ Ἄργος, τὴν Σπάρτην καὶ τὸ ἄστυ τῆς Κορίνθου. Αὐταὶ αἱ Ἀθηναὶ κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ πρὶν ἢ προφθάσῃ ν' ἀποστείλῃ στρατὸν πρὸς βοήθειαν αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ Γαλλικός, οὗ τὸν θαυμασμὸν πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν ἀποδεικνύει ἢ ὑπ' αὐτοῦ μῦσις τῶν Ἐλευσινίων μυσηρίων καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἐγγραφῆς εἰς τοὺς Ἀθηναίους πολίτας καὶ τῆς ἀρχῆς ἀρχοντος ἐπωνύμου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῶν ὥραν αἱ Ἀθηναὶ ἀνεδείχθησαν ἀντάξια τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος. Καὶ δὴ τότε εἰς τῶν πρωτοστατούντων ἐν τῇ πόλει ἀνδρῶν ἦτο ὁ ἱστορικός Δέξιππος, οὗ τὰ Σκυθικά, ὧν σώζονται μόνον ἀποσπάσματα, παρεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν Θουκυδίδην¹. Ἄλλ' ὁ Δέξιππος, καίπερ ὧν ἱστορικός ὀλιγώτερον ἔξοχος τοῦ ἱστορήσαντος τὰ κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἦτο καλλίτερος αὐτοῦ ὡς στρατηγός. Κατήρπασε σῶμα Ἀθηναίων, προσεφώνησεν αὐτοὺς διὰ φλογεροῦ λόγου οὗ ἔχομεν σωζόμενον ἀπόσπασμα², καὶ ὑπέμνησεν αὐτούς, ὅτι ἡ ἔκβασις τῶν μαχῶν ἐκρίνετο συνήθως μᾶλλον ὑπὸ τῆς ἀνδρείας τῶν μαχομένων ἢ ὑπὸ τοῦ πλήθους αὐτῶν. Στρατοπεδεύσας δὲ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐν τῷ ἔλαιῳ³, συνείθισε κατὰ μικρὸν αὐτοὺς εἰς θορυβώδεις κραυγὰς τοῦ γοτθικοῦ πολέμου καὶ τὴν θέαν τῶν Ἰότιθων μαχητῶν. Ὁ δὲ κατάπλους στόλου ρωμαϊκοῦ ἐπήνεγκεν ἐπίκαιρον ἀνηπερισπασμὸν, καὶ οἱ βάρβαροι περιστάντες εἰς τὸ μέσον δύο ἐχθρικών δυνάμεων, ἐγκατέλιπον τὰς Ἀθήνας καὶ ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, ἐνῶ ἐπορεύοντο πρὸς βορρᾶν. Εὐτυχῶς φαίνεται ὅτι ἐφείσθησαν τῶν μνημείων τῆς πόλεως καθ' ὃν χρόνον κατεῖχον αὐτήν, καὶ λέγεται, ὅτι τὰ ἐν Ἀθήναις βιβλία ἐσώθησαν ἀπὸ μελετηθείσης πυρπολήσεως ἕνεκα τῆς συνέσεως βαθυγνώμονος Ἰότιθου, καθ' ἣν περὶ τὰ βιβλία ἀσχολούμενοι οἱ Ἕλληνες πολεμικῶν ἀμελεῦσιν ἔργων καὶ οὕτως εὐχειρώτοι γίνονται⁴. Ἀπεμνημονεύθη δὲ ὁ Δέξιππος, ὅστις διὰ τοῦ παραδείγ-

1. Φωτίου Βιβλιοθήκη 82. Ἄλλος μετὰ τινος σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιτά γε ἐν ταῖς Σκυθικαῖς ἱστορίαις.

2. C. Müller Fragmenta Historicorum graecorum Tom. III σ. 680.

3. [Μᾶλλον ἐν τοῖς περὶ Κηφισοῦ τόποις. Ἴδε Σκυρ. II. Λάμπρου. Περὶ Δεξιππου καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἐρούλων ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ἐν ταῖς ἱστορικοῖς μελετήμασιν. Ἐν Ἀθήναις 1884 σ. 92.]

4. Ζωναρᾶ (ἐκδ. Βόννης σ. 605).

ματος αὐτοῦ ἀπέδειξε τὸ εὐσυμβιβαστον τῆς μάθησεως μετὰ τῆς στρατηγίας, ἐν ἐπιγραφῇ ἐν ἣ ἐξυμνεῖται τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς συγγραφέως, ἀλλ' ἀποσιωπᾶται ἡ εὐκλεία αὐτοῦ ὡς δημιουργοῦ ιστορικῶν ἀθλῶν. Ἄλλ' οὐχ' ἦρτον ἡ Ἑλλάς τῶν ἡμερῶν ἐκείνων εἶχεν ἀνάγκην ἀνδρῶν δρώντων μᾶλλον ἢ λογίων, ἐπειδὴ νέα γοτθικὴ ἐπιδρομὴ ἐπληκολούθησε μετὰ δύο ἔτη, καὶ τὰ βαρβαρικά σκάφη ἐληλάτουν τὰς παραλίας ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῆς Κρήτης. Ἄλλ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὁ χρόνος πρὸς ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῶν πόλεων, καὶ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀποτυχία τῶν ἐπιδρομῶν, οἵτινες οὐδὲ μίαν κἄν πόλιν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσιν ὥστε δὲν ἐπαγέλαβον τὴν ἐπίθεσιν. Ἐπὶ ἓνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα ἡ χώρα ἐσώθη ἀπὸ τῶν δεινῶν νέου γοτθικοῦ πολέμου.

Ἡ μεγάλη ἐν Ναϊσσῇ νίκη τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου Β' τοῦ ἐπονομασθέντος Γοτθικοῦ καὶ ἡ εἰς αὐτοὺς ἐγκατάλειψις τῆς σημερινῆς Ῥωμανίας ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Αὐρηλιανοῦ ἐξησφάλισεν τὴν εἰρήνην τῆς Ἀχαΐας. Καίτοι δ' αἱ τρεῖς ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων εἶχον συνεπιφέρει τὴν ἀπώλειαν μεγάλου μέρους κινητῆς περιουσίας καὶ τὸν ἐξανδραποδισμόν πολλῶν τῶν κατοίκων, οἵτινες ἢ εἶχον ἀπαχθῆ ὡς αἰχμάλωτοι ἢ δοῦλοι ὄντες εἶχον αὐτομολήσει ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων κυρίων πρὸς τοὺς Γότθους, ἢ ἀνάρρωσις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κορίνθου φαίνεται ὑπάρξασα οὕτω ταχεῖα, ὥστε ἐπτά ἔτη μετὰ τὴν τελευταίαν γοτθικὴν ἐπιδρομὴν αἱ δύο αὗται πόλεις ὑπῆρξαν μετὰ τῶν ἐπτά ἐν τῇ Ῥωμαικῇ αὐτοκρατορίᾳ, εἰς ἃς ἡ σύγκλητος ἔγραψεν, ἀναγγέλλουσα τὴν ἀνάρρησιν τοῦ αὐτοκράτορος Τακίτου καὶ προτρέπουσα αὐτὰς ν' ἀπευθύνωσι πᾶσαν ἔφρασιν κατ' ἀποφάσεων τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Ἀχαΐας εἰς τὸν ἑπαρχὸν τῆς Ῥώμης. Ὑποδεικνύεται ἐντεῦθεν τὸ ἀστικὸν ἀξίωμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κορίνθου.

Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες μετ' οὐ πολὺν ἀπέβλεπον εἰς ἄλλο κέντρον ὡς πρὸς πηγὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ οὐχὶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέρεως. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Διοκλητιανοῦ ἤρχισεν ἡ μετάθεσις τῆς διοικήσεως ἀπὸ τῆς Ῥώμης, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος διέτριβε συνήθως ἐν Νικομηδείᾳ ἢ ὑπ' αὐτοῦ καθίδρυσεν τεσσάρων μεγάλων διοικητικῶν διαιρέσεων τῆς αὐτοκρατορίας ἡγάγε κατ' οὐσίαν εἰς τὸν χωρισμόν τῶν δύο ἀνατολικῶν τμημάτων, εἰς ἃ συμπεριλαμβάνετο ἡ Ἑλλάς, ἀπὸ τῶν δυτικῶν, καὶ παρεσκεύασε τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν

κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ τὴν ὀριστικὴν ἀπόσπασιν τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ δὲ περαιτέρα ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπαρχιῶν, ὧν πινες ἐτάχθησαν ὑπὸ μίαν τῶν διοικήσεων ἐκείνων, εἰς ἃς διηρέθη ἡ αὐτοκρατορία χάριν σκοπῶν διοικητικῶν, ἔσχε τὸ διπλοῦν ἀποτέλεσμα νὰ μεταβίβη τὴν ἔκτασιν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ νὰ διασπείρῃ αὐτὰς εἰς διαφόρους διοικήσεις. Οὕτως ἡ Ἀχαΐα, ἡ Θεσσαλία, ἡ Πισλαϊὰ Ἡπειρος, ὡς ἐκλήθη τότε ἡ περὶ τὴν Νικόπολιν χώρα, καὶ ἡ Κρήτη ἀπετέλεσαν τέσσαρας χωριστὰς ἐπαρχίας, περιλαμβανομένας εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Μοισίας, ἡς διοικητικὸν κέντρον ἦτο τὸ Σίρμιον, ἡ σημερινὴ Μιτροβίτσα. Ἀφ' ἑτέρου αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου συνεκρότησαν μίαν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς διοικήσεως Ἀσίας. Ἄλλ' ἡ ἐπαρχία Ἀχαιοῦ ἔτυχε τοῦ προνομίου νὰ διοικῆται ὑπὸ ἀνθυπάτου, ὅστις ἦτο ἄρχων ἔχων βαθμὸν ἀνώτερον τοῦ τῶν πλειστον διοικητῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκτὸς δὲ τῶν διατάξεων τούτων ἡ νομμοστατικὴ μεταρρυθμισίς τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ διατάγματος, δι' οὗ καθωρίζοντο αἱ ἀνώταται τιμαὶ τῶν ὀνίων, ἀναμφιβόλως συνετέλεσαν εἰς προαγωγὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ οἰκοδομικὸς αὐτοῦ ζήλος ὠφέλησε τὰ ἐν Ἑλλάδι λατομεῖα μαρμάρων.

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπέστησαν νέον διωγμὸν ἐξ ἐκείνων, ὧν εἶχον λάβει πείραν ἕνα αἰῶνα πρότερον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου. Ἀλλὰ κατ' οὐδετέραν τῶν περιστάσεων ἐκείνων οἱ μάρτυρες ὑπῆρξαν πολυάριθμοι, ἐξαιρουμένης τῆς Κρήτης, καὶ φαίνεται διὰ τὸ Χριστιανισμὸς ἐν Ἑλλάδι εὐημέρει ἢ προώδευσεν ὀλιγώτερον ἢ ἐν ταῖς μεγάλας πόλεσι τῆς Ἀνατολῆς, ἐν αἷς τὰ θύματα ὑπῆρξαν κατὰ πολὺ πολυαριθμότερα. Ἡ δὲ ἀνεξίθρησκος πολιτεία τοῦ Κωνσταντίνου κατέστησεν αὐτὸν δημοφιλεῖ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς τῆς Ἑλλάδος ὅσον καὶ ἡ προφανὴς αὐτοῦ εὐλάβεια πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἀγαπητὸν παρὰ τοῖς φιλοσόφοις. Διὰ τοῦτο δὲν εἶνε ἄπορον, διὰ κατὰ τὸν τελικὸν αὐτοῦ ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ ἀντιζήλου Λικινίου κατώρθωσε νὰ συμπύξη ἑλληνικὸν στόλον, ἀθροισθέντα ἐν τῷ λιμένι τοῦ Πειραιῶς, ὅστις ἀπέβη καὶ πάλιν ἀξιόλογον ναυλόγιον, καὶ ἐξεβίασε χάριν αὐτοῦ τὰ στενὰ τῶν Δαρδανελίων. Ἀλλὰ κατὰ τὰλλα ἡ ἀρχὴ τοῦ Κωνσταντίνου ἂν καὶ οὕτως εὔρε βιογράφων ἐν τῷ

προσώπῳ τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ Ηραξαγόρα ὃν δὲν ὑπῆρξεν λυσιτελής πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος. (1) αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἀποδεχθεὶς τὸ διοικητικὸν σύστημα τοῦ Διοκλητιανοῦ, συμπαραδέχθη τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους εἰς τέσσαρα μέρη, τὰς τότε κληθείσας ἐπαρχίας (praefecturae) ὧν ἐκάστη ὑποδιηρεῖτο εἰς διοικήσεις, αἷται δὲ πᾶν εἰς ἐπαρχίας. Αἱ τέσσαρες ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι Θεσσαλία, Ἀχαΐα, εἰς ἣν ἐτάσσοντο καὶ τινες τῶν Κυκλάδων καὶ ἔναι τῶν Ἰονίων νήσων, ἡ Παλαιὰ Ἡπειρος, συμπεριλαμβάνουσα τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ἰθάκην, καὶ ἡ Κρήτη, ἣς πρωτεύουσα ἦτο ἡ Γόρτυνα, ἀπετέλουσαν μέρος τῆς διοικήσεως Μακεδονίας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἰλλυρικοῦ, αἱ δὲ ὑπόλοιποι ἑλληνικαὶ νῆσοι συνεκρότουσαν ἰδίαν ἐπαρχίαν τῆς διοικήσεως Ἀσίας, ἀνηκούσης εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀνατολῆς. Οὕτως ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἐξηκολούθει νὰ εἶνε διεσπαρμένη εἰς τεμάχη, ἐν ᾧ ἀπ' ἐτέρου κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡ ἰσοπεδωτικὴ τάσις τῆς διοικήσεως τοῦ Κωνσταντίνου κατέλυε βαθμηδὸν τοὺς κοινοτικούς ἐκείνους ἑλληνικούς θεσμούς, οἵτινες εἶχον τέως ἐπιζήσει μετὰ πάσας τὰς ἐπελεύσασας μεταβολάς. Οὕτως οἱ κάτοικοι διαφόρων μερῶν τῆς χώρας ἤρχισαν ἀποβάλλοντες τοὺς ἰδιάζοντας αὐτῶν χαρακτήρας. Καὶ ἐξηκολούθησαν μὲν ὑφιστάμενα ὀλίγα ἀρχαιοπρεπῆ λείψανα ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τινα ἀκόμη χρόνον, οἷον ὁ Ἄρειος πάγος καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν Ἀθηνῶν, καὶ δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν μέχρι αὐτοῦ τοῦ πέμπτου αἰῶνος διατήρησιν τοῦ ἐπαρχιακοῦ συνεδρίου τῆς Ἀχαΐας, ἀλλὰ τὴν θέσιν αὐτῶν κατέλαβον τὰ νέα ἐπιχώρια συνέδρια, συνιστάμενα ἐκ τῶν καλουμένων δεκαδάρχων (decuriones), οἵτινες ἐξελέγοντο ἐκ τῶν πλουσιωτάτων γαιοκτημόνων καὶ εἶχον ἔργον τὴν εἰσπραξίν τοῦ ἑγγείου φόρου, ὑπέχοντες ἰδίαν ἐπ' αὐτῇ εὐθύνην. Ἡ ἐπαχθὴς αὕτη ἀρχὴ εἶχεν ἀποβῆ κληρονομικὴ, καὶ δὲν ὑπῆρχε τρόπος ἀπαλλαγῆς ἀπ' αὐτῆς ἢ μόνον διὰ θανάτου ἢ καταφυγῆς εἰς τινα μονήν. Καὶ δι' αὐτὴν δὲ τὴν ἀποδημίαν ἐκτὸς τῆς χώρας ἀπηγορεύετο εἰδικὴ ἄδεια παρὰ τοῦ κυβερνητῶντος, καὶ ὁ πλούσιος δεκάδαρχος δίκην δουλοπαροικίδου τῶν μέσων αἰῶνων ἦτο προσκεπασσαλευμένος εἰς τὰς γαίας, ὧν εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ εἶνε κύριος, οὐδ' ἦτο ἐπιφθονος ὁ ἐπαρχιώτης ὁ ἐκφεύγων τὸ δυσάρεστον προ-

1. Historici Graeci Minores, I 438—440.

νόμιον τοῦ ὑπηρετεῖν τὴν πολιτείαν ὡς δεκουρίων. Ἡ εἰσπραξις τῶν φόρων ἀπέβη καὶ πάλιν συντανωτέρα καὶ κανονικωτέρα διὰ συνδυασμοῦ ἀπροσδέκτου ὑπὸ τῆς διανοίας τῶν οἰκούντων τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἡ κατὰ δεκαπενταετίαν νέα ἐπιπέμῃσις τῶν φόρων ἤγαγεν εἰς τὴν μέτρησιν τοῦ χρόνου ἐπὶ τῇ βίᾳσι τῶν *Ἰνδικτιώνων*, ἦτοι τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐκείνων διαταγμάτων, ἐν οἷς ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τοῦ κύρους τῆς ἐρυθρᾶς αὐτοῦ ὑπογραφῆς ὥριζε τὸ ποσὸν τῶν φόρων κατὰ τὸν νέον δεκαπενταετη κύκλον. Ὅτι δὲ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες εἶχον συνείδησιν τῆς ἀνισότητος τῶν βαρῶν τῶν ὑπηκόων κατέστη προφανὲς μετὰ ἡμῶν αἰῶνα, ὅτε ὁ Οὐαλεντινιανὸς Α' ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς πολίτας ἐκάστης πόλεως νὰ ἐκλέγωσιν ἄρχοντα καλούμενον *συνήγορον* (*defensor*), οὗ ἔργον ἦτο ἡ ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος ὑπεράσπις τῶν συμπολιτῶν ἐναντίον τῆς δασμολογίας τῶν ἀρχῶν.

Ἡ δὲ μετάθεσις τῆς πρωτεύουσας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐγγεῖρημα μεγαλεπηβολώτατον, καθ' ἃ ἔμελλε νὰ ἀποδαχθῇ κατόπιν, ὑπῆρξε τὸ κατ' ἀρχὰς βλοβερά εἰς τοὺς οἰκούντας τὴν Ἑλλάδα. Καὶ δὴ εἴμεθα εἰθισμένοι νὰ θεωρῶμεν τὸ κέντρον ἐκεῖνο τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας ὡς πόλιν τὰ μάλιστα ἑλληνικὴν, ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τὸν πρῶτον χρόνον ἢ τε προαίρεσις καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῆς ἦτο λατινικὴ. Ἀλλὰ σχεδὸν ἀμέσως ἤρχισαν νὰ εἰσρέωσιν εἰς αὐτὴν Ἕλληνες, ἐλκυσόμενοι ὑπὸ τῶν προσδοκιῶν εὐρέσεως ἐργασίας καὶ τῆς βεβαιότητος, ὅτι ἔμελλον νὰ εὕρωσιν ἐν τῇ Νέᾳ Ρώμῃ «ἀρτον καὶ ἱπποδρομίας». Καὶ ἐν μὲν ταῖς ἡμέραις τοῦ Δημοσθένους τὸ Βυζάντιον ἦτο ὁ σιτοβολῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ τότε ἡ Ἀττικὴ, ἥτις ἐξηκολούθει νὰ εἶνε ἀφορος σίτου, ἤρχισε νὰ βλέπῃ ὅτι ἡ αὐξανομένη πρωτεύουσα τοῦ Κωνσταντινίου ἠναγκάζετο νὰ εἰσάγῃ σιτηρὰ πρὸς ἰδίαν ἐαυτῆς χρῆσιν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μετ' εὐγνωμοσύνης ἐδέχθησαν τὴν ἐνιαυσίαν χορηγίαν σίτου παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐχρηιάζετο δὲ ὁ κτίστης καὶ ἑλληνικὰ καλλιτεχνήματα πρὸς διακόσμησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ σὺν τῷ χρόνῳ τετρακόσια εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἀγάλματα ἐστήθησαν ἐν μόνῃ τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Αἱ Μοῦσαι τοῦ Ἐλικῶνος ἀπήχθησαν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον. Ἡ ἐξ ὄψεων βάσις τοῦ τρίποδος, ἐν οἷς Ἕλληνες εἶχον ἀναθέσει εὐγνωμονοῦντες εἰς τοὺς Δελφοὺς ἐκ τῆς δεκάτης τῶν λαφύρων τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν ἐστήθη ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ,

ἴπου μία τῶν τριῶν κεφαλῶν τῶν δρακόντιων ἀπεκόπη διὰ τοῦ πολεμικοῦ πελέκεως τοῦ Μωάμεθ Β΄.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὸν χριστιανισμόν ἔσχεν ὡς φυσικὸν ἀποτέλεσμα τὴν εἰς τὰς χριστιανικὰς τάξεις εἰσορῆν τῶν χλιαρῶν ἐκείνων ἔθνικῶν, ὅσοι ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐξήρτων τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν δόξας. Ἄλλ' ἡ σχετικὴ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν διωγμῶν, ἧς εἶχον ἀπολαύσει οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἑλλάδος ὄτ' ἐδέσποζον οἱ ἔθνη, ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἐπιδειξῶσι τὴν αὐτὴν κρατῆτα πρὸς τοὺς ἑτεροδοξοῦντας. Δὲν ὑπῆρξεν ἀντίδρασις, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ὑπάρξει ἐπανάστασις, καὶ οἱ ὁπαδοὶ τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νέας θρησκείας διῆγον τὸν βίον ἐν εἰρήνῃ ἐγγὺς ἀλλήλων. Ὁ ἔτι μεγαλειότερος πειρασμὸς τοῦ ἰδ. συμπαρασυρθῆ τὸ λεπτὸν ἑλληνικὸν πνεῦμα εἰς τὴν ἀνιαρὰν ἑτεροδιδασκαλίαν τοῦ Ἀρείου, ἦτις ἐκὶ μακρὸν χρόνον συνετάραξε μέγα μέρος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἀπεκρούσθη ἕνεκα τῆς αἰσίας ὁμοφωνίας τῶν ἐπισκόπων τῶν ἀποσταλέντων ἐξ Ἑλλάδος, ἵνα παραστῶσιν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας. Τῆς δὲ κρατερᾶς αὐτῶν καὶ ἐνιαίας ἀνπιστάσεως εἰς τὴν αἴρεσιν τοῦ Ἀρείου ἀπήχησις ὑπῆρξεν ἢ εἰς τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν ἔμμονῇ τοῦ ποιμνίου τῶν ἐν Ἑλλάδι ἑδρῶν αὐτῶν, καὶ ἡ ἐκκλησία, μέινουσα ἀδιαίρετος ἐν τῷ πολλὰς παρεμβάλλοντι δυσχερείας ζητήματι τούτῳ, συνεταυτίσθη ὁσημέραι μᾶλλον μετὰ τοῦ λαοῦ. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἁρμονία μεταξὺ τῶν ἔθνικῶν καὶ τῶν Χριστιανῶν διαταράχθη ἐπὶ τινα χρόνον. Ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Β΄ ἔπαυσαν αἱ δημόσιαι θυσίαι, οἱ ναοὶ ἐκλείσθησαν, τὰ μαντεῖα ἔπεσον εἰς ἀχρηστίαν. Ἐπὶ δὲ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου ἐγένετο τελικὴ ἀπόπειρα πρὸς καλινόρθωσιν τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Πράγματι δ' ἡ συντηρικὴ ἐν Ἑλλάδι φατρία ἐνόμισεν, ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ἀναστρώσει ἐπὶ δύο μόλις ἔτη τὸν ἀργυροῦν αἰῶνα τοῦ Ἀδριανοῦ, εἰ μὴ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Περ. κλέους. Ἡ ἀντιζηλία τοῦ Κωνσταντίνου, ἀποστείλαντος αὐτὸν ἐν ἐντίμῳ ἔξορίᾳ εἰς Ἀθήνας, εἶχε καταστήσει αὐτὸν ἐνθουσιώδη θαυμαστὴν οὐ μόνον τῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ καὶ τῆς πίστεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τότε δ' ἀκηρνήθη τὸν χριστιανισμόν καὶ ἐμυήθη τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, καὶ ὄτ' ἔδραξε τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου οἱ Κορίνθιοι, οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι, πρὸς οὓς ἀκηρῆθην ἀπολογίας τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ.

Τὰ κηρύγματα ταῦτα, ὧν τὸ πρὸς Ἀθηναίους σώζεται ἔτι καὶ μέχρι τοῦ νῦν μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐνεπαίησαν τοιαύτην αἴσθησιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, κατακευθέντας ἀναμφιβόλως ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ περιποιήσει, ὥστ' ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ἠμειφθησαν ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀντιπάλου. Οἱ ναοὶ ἀνεστήθησαν ἐκ νέου, ἐκ τῶν βωμῶν ἀνέθρωςκε καὶ πάλιν ὁ καπνὸς τῶν θυσιῶν τῶν πιστῶν, οἱ μεγάλοι ἀγῶνες ἀνεσυστήθησαν, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ἀκτίων τοῦ Ἀυγούστου, ἅτινα εἶχον παρακμάσει μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τῆς Νικοπόλεως. Ὁ Ἰούλιος ἀνέκτισε τὴν πόλιν ταύτην καὶ ἄλλας πλὴν αὐτῆς καὶ οἱ Ἀργεῖοι ἀπηύθυνον οὐχὶ ματαίως αἴτησιν ἀναθεωρήσεως δίκης τινὸς περὶ φυγοδίκης πρὸς τὴν Κόρινθον, ἐφειβαλόντες αὐτὴν εἰς αὐτοκράτορα ἐμβεβαπτισμένον εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις. Ἐν Ἀθήναις ἐξεκαθάρισε τὸ Πανεπιστήμιον ἀπαγορεύσας τὴν διδασκαλίαν εἰς Χριστιανούς, καὶ Χριστιανοὶ μαθηταὶ προσηλυτίζοντο πολυάκις εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ, ὑπὸ τοῦ δαιμονίου τῆς πόλεως, καὶ τὸ Πανεπιστήμιον ἀπέβη τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῆς ἐθνικῆς θρησκείας ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα τοῦ Ἰουλιανοῦ περὶ τῆς παλινορθώσεως τῆς ἀρχαίας τάξεως τῶν πραγμάτων συνεξέπεσε μετὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἀλλὰ καθ' ἅπασαν ἐκείνην τὴν περίοδον τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἦτο οὐ μόνον τὸ κυριώτατον πνευματικὸν κέντρον τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπειδὴ ἡ Ῥώμη εἶχε παύσει ἐξέχουσα ἐν τῇ παιδεύσει καὶ τὸ νεωστὶ συσταθὲν Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶχεν ἀρχίσει ἀκόμη ἐλκύνον τοὺς ἀρίστους νόας, ἀλλ' ἦτο καὶ τὸ πάντα ἀπορροφῶν καθίδρυμα τῆς πόλεως. Τὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον εὗρίσκετο ἐν παρακμῇ, καὶ ἐπὶ τοῦ Κῶσταντος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, οἱ Ἀθηναῖοι εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι νὰ παρακαλέσωσι τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως χορηγήσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ ἔσοδα νήσων τινῶν, ἅτινα ἐκεῖνος ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς ν' ἀφιερῶσωσιν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπιτηδείων. Οὕτως αἱ Ἀθῆναι ἦσαν τότε μόνον πανεπιστημιακὴ πόλις, καὶ ὁ ἀναπόσπαστος ζῆλος τῶν Ἑλλήνων περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐξεθύμανεν ἐν ἑλλείψει εὐρυτέρου σταδίου εἰς ἀκαδημαϊκοὺς ἀνταγωνισμούς, οἷα ἡ ἐκλογή καθηγητοῦ τινος ἢ αἱ ἀξιώσεις ἀντιπάλου τινὸς φοιτητικοῦ σωματείου. Τὰ σωματεία ταῦτα, ὧν ἕκαστον ἀπετελεῖτο συνήθως ἐκ φοιτητῶν καταγομένων ἐκ τῆς

αὐτῆς χώρας, παρεῖχον ζωηρὰν κίνησιν εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν ἐρίδων αὐτῶν, αἵτινες ἐνίοτε ἔξετραέποντο αὐτόχρομα εἰς μάχας ἐκ τοῦ συστάδην προκαλοῦσας τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἀνθυπάτου. Οὔτω σφοδρὸς ἦτο ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτῶν, ὥστε ἀπόστολοι αὐτῶν ἐτάσσοντο ἐν Πειραιεὶ, ὅπως προσαγορεύσωσιν τοὺς πρωτοπείρους φοιτητὰς ἅμα τῇ ἀποβάσει αὐτῶν ἐπὶ ναυτιῶντας καὶ ἐγγράφωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ ἓν ἢ τὸ ἄλλο σωματεῖον. Ἐκαστον δὲ σωματεῖον εἶχε τὸν εἰνοσούμενον καθηγητὴν, ἐπιδιῶκον τὴν πρόσληψιν ἀκροατῶν αὐτοῦ διὰ τῆς βίας ἢ διὰ τῆς πειθοῦς, καὶ χειροκροτοῦν τὰ μαθήματ' αὐτοῦ, ὅτε ὁ διδάσκαλος ἐξέθετε νέον τι διανόημα ἢ διέστρεψε τὴν εὔκαμπτον ἑλληνικὴν γλῶσσαν διὰ νέου τινὸς συνδυασμοῦ λέξεων. Ὁ περιώνυμος σοφιστὴς Λιβύνιος καὶ ὁ ποιητικὸς ἱεράρχης Γρηγόριος ὁ Νανζιανζηνός, ὧν ἐκεῖνος μὲν ὑπῆρξεν ὁ ὑπεραπολογηθεὶς τοῦ Ἰουλιανοῦ, οὗτος δ' ὁ ἐπικριτὴς αὐτοῦ, παρέδωκαν εἰς ἡμᾶς γραφικὴν εἰκόνα τοῦ ἐν τῷ τότε χρόνῳ φοιτητικοῦ βίου τῶν Ἀθηνῶν ὅτε ἀνεμιγνύοντο αἱ πορφυραὶ καὶ χρυσαὶ ἐσθῆτες τῶν καθηγητῶν καὶ αἱ τήβεννοι τῶν μαθητῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ῥύμαις τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἣτις διετῆρει ἀκόμη τὸν τέταρτον αἰῶνα τὴν ὑπερήφανον προσωυμίαν «ὀφθαλμοῦ τῆς Ἑλλάδος».

Καὶ ὁ μὲν θρίαμβος τῆς εἰδωλολατρείας ἔπαυσε σὺν τῷ θανάτῳ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Ἰοβιανός, καίπερ διατάξας τὴν ἐν Κερκύρα ἐκ τῶν ἐρειπίων εἰδωλολατρικοῦ ναοῦ κτίσιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου¹, ἐκήρυξε καθολικὴν ἀνεξιθρησκείαν. Τὸ συνετὸν δ' αὐτοῦ παράδειγμα ἠκολούθησεν ὁ Οὐαλεντιανὸς Α', ὅστις ἀνεκάλεσε τὸ διάταγμα ἐκεῖνο τοῦ Ἰουλιανοῦ, δι' οὗ ἡ ἐξάσκησις τῆς εἰδωλολατρείας ἐπεβάλλετο ὡς ὄρος τῆς καθηγεσίας ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ὑπηκόους νὰ προσεγγίσωσι πρὸς τὸν οὐρανὸν κατὰ τὸ δοκοῦν. Οἱ δ' Ἕλληνες ἰδίως ἐξηρέθησαν ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ κωλύοντος τὰς νυκτερινὰς θυσίας, ἐπειδὴ ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ ἤθελε «καταστήσει τὸν βίον αὐτῶν ἀφόρητον». Ἐπετράπη ἡ τέλεσις τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων, καὶ αἱ Ἀθηναὶ ἐξηκολούθησαν

1. Ἀπέναντι τῆς βασιλικῆς ἐπαύλεως Μον γερὰς ὑπερθεν τῆς δυτικῆς θύρας ἀναγινώσκεται καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐπιγραφὴ ποιουμένη μνείαν τοῦ Ἰοβιανοῦ, ἀλλ' ὁ Μουστοξύδης (Delle Cose Corciresi σ. 406, 7), ἀντικείμενος πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Σπῶν καὶ τοῦ Mentfauson, φροεῖ, ὅτι πρόκειται περὶ ἄλλου τινὸς Ἰοβιανοῦ.

ὠφελούμεναι μεγάλως ἐξ αὐτῶν. Ὑπῆρξε δ' εὐτύχημα διὰ τοὺς Ἑλληνας τὸ ὅτι κατὰ τὴν διανομὴν τῆς αὐτοκρατορίας μεταξὺ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ τοῦ Οὐάλεντος τῷ 311 ἡ ὑπαρχία τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἣτις περιελάμβανε τὰς πλείστας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, ἠνώθη μετὰ τοῦ ἑσπερίου τμήματος καὶ οὕτω περιῆλθεν εἰς τὴν μερίδα αὐτοῦ. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ συμπίπτει πρὸς τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς εἰρηνικῆς ἐκείνης ἐξελίξεως τῆς ἀρξάμενης ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς γοτθικῆς ἐπιδρομῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ὀλίγα δ' ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ὁ Θεοδόσιος Α' ἐκήρυξε δημοσίᾳ τὴν ὀρθοδοξίαν ὡς πίσαν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ προσέβη εἰς τὴν ἐκρίζωσιν τῆς εἰδωλολατρίας μεθ' ὅλης τῆς εἰς αὐτὸν ὡς Ἰσπανὸν προσηκούσης ὁρμῆς. Τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἐκλείσθη διὰ παντός, τῶν ναῶν ἡ λειτουργία ἀπηγορεύθη, καὶ τῷ 393 ἔπαυσαν ὑφιστάμενοι οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, οἵτινες εἶχον ὑπάρξει τὸ ἐνωτικὸν κέντρον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Εἰς ἔνδειξιν δὲ τῆς παύσεως αὐτῶν μετεφέρθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ χρυσελεφάντινον ἀγαλμα τοῦ Διὸς τὸ ἱστάμενον ἐν τῷ κατὰ τὴν Ὀλυμπίαν ναῷ τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ ἀπὸ αἰῶνων ὑφιστάμενον σύστημα τῆς μετρήσεως τοῦ χρόνου κατὰ Ὀλυμπιάδας ἀντικατεστάθη ὀριστικῶς ὑπὸ τοῦ πεζοῦ κύκλου τῶν Ἰνδικτιώνων. Ἀλλ' οὐχ ἦττον αἱ Ἀθῆναι ἐξηκολούθησαν παραμένουσαι προμαχῶν τῆς ἀρχαίας θρησκείας, καὶ ἡ διάσωσις τῆς πόλεως ταύτης ἀπὸ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ καταστρέψαντος πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος τῷ 375 ἀπεδόθη εἰς τὴν θαυματουργὸν προστασίαν τοῦ ἥρωος Ἀχιλλέως, οὗ ἀγαλμα εἶχε τοποθετήσῃ ἐν τῷ Παρθειῶνι ὁ σεμνὸς ἱεροφάντης τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων.

Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῶσι δεινὸν χειρότερον σεισμοῦ. Καὶ δὴ μετὰ εἰρήνην διαρκέσασαν αἰῶνα ὅλον οἱ Γότθοι διῆλθον τὸν Αἴμον καὶ ἐνίκησαν τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα ἐν τῇ μάχῃ τῆς Ἀδριανουπόλεως. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι, ἐπιτραπεῖσαι χάριν τελεσφορωτέρας ἀμύνης εἰς τὸν κρατερόν Θεοδόσιον, διεσώθησαν πρὸς ὥραν ἀνευ ἄλλης ζημίας πλὴν τῆς προξενηθείσης ὑπὸ γοτθικῆς ἐπιδρομῆς ἐν τῷ βορρᾷ καὶ τῆς ληστείας, ἣτις εἶνε τὸ φυσικὸν ἐπακόλουθον παντός πολέμου ἐν τῇ χειροσίῳ τοῦ Αἴμου. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου καὶ τὴν ὀριστικὴν διαίρεσιν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου τῷ 395, οἱ Γότθοι ὑπὸ τὸν μέγαν ἀρ-

χηγὸν αὐτῶν Ἀλάριχον προσέβαλον. τὴν τότε διηρημένην ὑπαρχίαν τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τοῦ τελείου χωρισμοῦ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς δυτικῆς ἔγειναν πάραυτα αἰσθητά. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι, αἵτινες πρὸ μικροῦ εἶχον προσαρτηθῆ εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἤθελον σωθῆ ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἂν ἡ βυζαντιακὴ ἀντιζηλία δὲν ἤθελεν ἐμποδίσει τὸν στρατηγὸν τῆς Δύσεως Στελίχωνα νὰ συντρίψῃ τοὺς Γότθους ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Στελίχων παρημποδίσθη νὰ συνέχισῃ τὸν ἄλλως νικηφόρον αὐτοῦ ἀγῶνα, ὁ Ἀλάριχος οὐ μόνον κατώρθωσε νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν Ἡπειρὸν μέχρι τῆς Νικοπόλεως, ἣτις ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἀνῆκε σχεδὸν ὀλόκληρος εἰς τὴν φιλίην τοῦ ἀγίου Ἱερωνύμου τὴν εὐσεβῆ Παῦλαν, ἀλλὰ καὶ εἰσῆλασεν, ὑπερβὰς τὴν Πίνδον, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐνίκησε τοὺς ἐπιχωρίους στρατιώτας, καὶ ἐστράφη πρὸς νότον, ὅπως ἐπιτεθῆ ἐναντίον τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἐνεκα τοῦ τελευταίου σεισμοῦ εἶχον καταρρεύσει πολλὰ τῶν τειχῶν, αἱ ρωμαϊκαὶ φρουραὶ ἦσαν ὀλιγάριθμοι καὶ ὁ στρατηγὸν αὐτῶν [Γερδόντιος] δὲν εἶχε διαθέσειν νὰ μιμηθῆ τὸ παράδειγμα τοῦ Λεωνίδου ἐν Θερμοπύλαις. Οἱ μοναχοὶ ἠγόλουναν τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων, ὄντων Χριστιανῶν. Τὰ ὀνομαστά τεῖχη τῶν Θηβῶν εἶχον ἐπισκευασθῆ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ὀρηκτικοῦ Γότθου, ὅστις χωρὶς νὰ προσβάλλῃ αὐτὰ, ὤδευσε κατ' εὐθείαν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν. Μεταγενέστερος εἰδωλολάτρης ἱστορικὸς ἐπενόησε τὸν ποιητικὸν θρῦλον, καθ' ὃν ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ καὶ ὁ ἦρωσ Ἀχιλλεὺς ἐνεφανίσθησαν καὶ ἐπροστάτευσαν τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν ἐπιδρομέων. Ἄλλὰ τοιαύτη ἐμφάνισις μόλις που ἤθελεν ἐπαδράσει ἐπὶ τοὺς Γότθους, ὄντας οὐ μόνον Χριστιανούς, ἀλλ' αἰρετικούς Ἀρειανούς. Αἱ Ἀθηναὶ παρεδόθησαν, καὶ ὁ Ἀλάριχος, ὅστις παρήγγειλεν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν νὰ φεισθῶσι τῶν ἱερῶν τῶν Ἀποστόλων, ὅτε μετὰ δεκαπέντε ἔτη εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην, ἀπέσχεν ἀπὸ τοῦ νὰ καταστρέψῃ τοὺς καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς ὧν ἦσαν κατάμεστοι αἱ Ἀθηναὶ. Ἄλλ' ὁ μέγας ναὸς τῶν μυστηρίων ὁ ἐν Ἐλευσίνι καὶ αὐτὴ ἡ Ἐλευσίς ἢ στενώτατα συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην λατρείαν ἐθυσιάσθησαν εἴτε εἰς τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀρειανῶν μοναχῶν τῶν ἀκολουθούντων τὴν στρατιάν τῶν Γότθων εἴτε εἰς τὴν πλεονεξίαν τῶν

στρατιωτῶν εἴτε εἰς ἀμφοτέρωτα ταῦτα ¹. (1) τελευταίως ἱεροφάντης γαί-
νεται συναπολεσθεὶς μετὰ τοῦ ἱεροῦ, οἱ ἦτο φύλαξ, καὶ ἀπολογητὴς
τῆς εἰδωλολατρείας ἐθεώρησε τὸν θάνατον αὐτοῦ προεὐχόμενος ἐκ τῆς
προφανοῦς ὀργῆς τῶν θεῶν κεχολωμένων ἕνεκα τοῦ σφετερισμοῦ
τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματος τοῦ ἱεροφάντου ἔπ' ἀνδρὸς μὴ ἀνήκοντος
εἰς τὸν ἱερὸν οἶκον τῶν Εὐμολπιδῶν. Ἐκτοτε τὰ Ἐλευσίνια μυ-
στήρια ἔπαυσαν ἰφιστάμενα, καὶ ἡ ἔδρα αὐτῶν εἶνε σήμερον πενι-
χρὰ ἀλβακόφωτος κόμη, ἐν ἣ τὰρχαῖα ἐρείπια δεικνύει τὸ ἔργον τοῦ
καταστροφέως. Τὴν δὲ τύχην τῆς Ἐλευσίως συνεμερίσθησαν τὰ
Μέγαρα, ὁ ἰσθμὸς ἔμεινεν ἀνυπεράσπιστος, καὶ ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄρ-
γος καὶ ἡ Σπάρτη ἐδηλώθησαν. Ὅσοι ἀντέστησαν ἐσφάγησαν, αἱ σύζυ-
γοι ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ὑπεχρῶθησαν νὰ δου-
λευσῶσιν εἰς Γότθον δεσπότην. Καὶ φιλόσοφος δὲ τις ἀπέθανε συν-
τριβεὶς τὴν καρδίαν ἐπὶ τῷ θεάματι τῆς φοβερᾶς ἐκείνης συμφο-
ρᾶς. Ἄλλ' εὐτυχῶς ἡ διαμονὴ τοῦ Ἀλαρίχου ἐν τῇ Πελοποννήσῳ
ἐπεβραχύνθη διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Στελίχωνος μετὰ στρατοῦ εἰς τὸν
Κορινθιακὸν κόλπον. Οἱ Γότθοι ὑπεχώρησαν εἰς τὸ ὄχυρὸν ὄρος
Φολόην μεταξὺ Ὀλυμπίας καὶ Πατρῶν, καὶ ἐφαίνετο, ὅτι ὁ Στελί-
χων οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰ περικυκλώσῃ αὐτοὺς διὰ
τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ καὶ ἀναμείνῃ τὴν λιμοκτονίαν αὐτῶν. Ἄλλ'
ἕνεκεν αἰτίας ἀνεξηγήτου, ἴσως αὐλικῆς σκευωρίας ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει, ἴσως ἀμελείας τοῦ Στελίχωνος ὁ Ἀλαρίχος κατώρθωσε
νὰ ἐκφύγῃ καὶ διαπεραιωθῆν διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου εἰς τὴν
Ἠπειρον. Δηώσας δὲ τὴν χώραν ταύτην, ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ αὐτο-
κράτορος Ἀρκαδίου διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀναθέσεως τῆς ἀνωτάτης
στρατηγίας τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τοῦ Ἰλλυρικοῦ,
ὅπερ περιελάμβανε τὰς προσφάτως ὑπ' αὐτοῦ δηρωθείσας χώρας.
Καὶ ἀπεδέχθη μὲν πολλάκις ἐπιτυχῆς ἢ μεταβολὴ ληστοῦ εἰς ἀτυ-
νόμον, ἀλλ' ὑπῆρχον πιθανῶς πολλοὶ οἱ συμμεριζόμενοι τὴν ἀγανά-
κτησιν τοῦ ποιητοῦ Κλαυδίου ἐπὶ τῇ αἰφνιδίᾳ ἐκείνῃ μεταμορφώ-
σει τοῦ «ἐρημωτοῦ τῆς Ἀχαΐας» ² εἰς προστάτην αὐτῆς.

Ἄλλ' ὁ Ἀλαρίχος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνακτίσῃ τὰς πόλεις ἃς εἶχε
καταστρέψῃ, δὲν ἠδυνήθη νὰποδώσῃ εὐημερίαν εἰς τὰς χώρας, ἃς

1. [Ἄλλὰ πρὸς Gregorovius «Hat Alarich die Nationalgötter Grie-
chenlands zerstört?».]

2. Κλαυδίου ἐν Eutropium II, 212. κ. ε.

εἶχε δηλώσει. Τρανὴς μαρτυρίας τῶν ὁμηϊῶν, ὡς ἡ ἐπιδρομὴ ἐκείνη εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔχομεν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Θεοδοσίου Β' κατὰ τὸ πρῶτον ἡμίσιον τοῦ ἐπομένου αἰῶνος. Δύο αὐτοκρατορικὰ διατάγματα ἀνέστειλαν τὴν πληρωμὴν ἐξηκονταετῶν καθυστερήσεων φόρων, δι' ἄλλου δὲ διατάγματος ἔγεινε δεκτὴ ἡ αἰτήσεις τῶν κατοίκων τῆς Ἀχαιῆς περὶ ἐλαττώσεως τῶν φόρων εἰς τὸ τρίτον, ἐπειδὴ ἠδυναίτουσαν νὰ πληρώσωσι πλείωτερα, καὶ δι' ἄλλου ἀπηλλάσσοντο οἱ Ἕλληνες τῆς ὑποχρεώσεως νὰ συνεισφέρωσι χάριν τῶν δαπανῶν τῶν δημοσίων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγώνων. Ἀποδεικνύεται δὲ καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας συγχρόνου ἱστορικοῦ ὡς καὶ ἐκ τῶν ξηρῶν διατάξεων τοῦ Θεοδοσιακοῦ κώδικος, ὅτι πλείστοι ὅσοι ἀγροὶ εἶχον ἐπιτραπὴ νὰ μείνωσιν ἀκαλλέργητοι καὶ εἶχον ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν κυρίων αὐτῶν. Ἄλλ' αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἐκφύγει τὴν θύειλαν, ἣτις εἶχεν ἐρημώσει οἷτω μέγα μέρος τῆς χώρας. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι βλέπομεν τὸν Κυρήνης Συνέσιον, ὅστις ἐπισκέφθη τὴν ἐστίαν ἐκείνην τῆς παιδείας βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου, γράφοντα σαρκαστικῶς ἐν τινι τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ὅτι αἱ Ἀθῆναι ὁμοιάζον πρὸς τὸ ὑπολειπόμενον δέρμα ἱερείου ἐσφαγμένου¹ καὶ ὅτι ἡ πόλις ἦτο ὀνομαστὴ τὸ ἕξῃς μόνον διὰ τὸ μέλι αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ ἀπογοητευμένος ἐκεῖνος ἐπισκέπτης τῶν Ἀθηνῶν δὲν ποιεῖται μνείαν καταστροφῆς τῶν μνημείων, ἐφ' οἷς ἡ πόλις ἦτο πεφημισμένη. Διὰ μέσου τῶν περιπετειῶν τῶν πέντε καὶ ἡμίσεος αἰῶνων, οἷς διεδράμομεν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατακτήσεως εἰς μετὰ τὸν ἄλλον οἱ κατακτῆται τῶν Ἀθηνῶν εἶχον φεισθῆ τῶν εὐκλεῶν μνημείων αὐτῶν, καὶ μετ' αὐτὴν δ' ἔτι τὴν δεινὴν συμφορὰν τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γότθων αἱ Ἀθῆναι ἐξηκολούθησαν διαμένουσαι τόπος φωτεινὸς ἐν μέσῳ τοῦ σκότους τοῦ ἐπιχυθέντος ἐπὶ τὴν γῆν τῶν Ἑλλήνων.

1. [Συνεσίου Κυρήνης ἐπιστολὴ 135 παρὰ τῷ Migne (Ἑλλην. Πατρολογία Τόμ. Ξζ') : καθάπερ ἱερείου διαπεπραγμένου τὸ δέρμα λείπεται γνώρισμα τοῦ πάλαι ποτὲ ζῆου.]